

OTDK-dolgozat

2025

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR
FÖLDRAJZI ÉS FÖLDTUDOMÁNYI INTÉZET

“CSENDES, BÉKÉS, TEMETŐ FELÉ VEZETŐ ÚT...”

A külterületeken zajló változások és jövőképkérés Erdőfű példáján

„QUIET, PEACEFUL ROAD TO CEMETERY...”

Changes in outlying residential areas and the search for the future on the
example of Erdőfű

Kassai Dávid

Konzulens: Dr. Máté Éva

Kézirat lezárásának dátuma: 2024. 12. 31.

Tartalom

Tartalom	1
Absztrakt	2
Abstract	3
1. rész: A magyarországi külterületek sajátosságai.....	4
1/1: A külterületek, mint vidékies tájak.....	4
1/2: A külterületek fogalma, tipológiája és története	5
1/3: A külterületek típusainak jellemző térbeli elhelyezkedése	9
1/4: A külterületek közelmúltja és jelenlegi helyzete.....	9
1/5: A külterületek demográfiai trendje.....	11
1/6: A külterületeken zajló folyamatok, változások	13
1/7: Jövőképkeresés	15
2. rész: A külterületek megismerése primer kutatás által.....	17
2/1: A kutatásom hipotézise és a célrendszere	17
2/2: A külterületek megismerése Erdőfü példáján keresztül	19
2/3: A kutatásom módszertana	24
3. rész: A külterületek megismerésének eredményei összehasonlító elemzés által	29
3/1: A kutatásom eredménye, megállapításaim	29
3/2: Erdőfü szomszédságában elhelyezkedő két másik külterületi egység bemutatása, kutatásuk módszertana.....	38
3/3: Eltérő helyzetben lévő külterületek összehasonlítása	44
4. rész: Következtetések, konklúziók	47
5. rész: Záró gondolataim.....	49
Köszönetnyilvánítás	49
Irodalomjegyzék.....	50
Ábrajegyzék	55
Táblázatok jegyzéke.....	55

Absztrakt

Emlékszem, ahogy kisgyerekként először pillantottam meg Erdőfűt! Úgy néztem, mintha egy mesevilágba érkeztem volna. Számtalanszor láttam, ahogy Mohácson a komp megy át a túlpartra egy csomó autóval, utassal. Érdekelt, hogy mi van a túloldalon. Szintén sokat voltam Szőlőhegyen, dolgoztam a kertben és bámultam le a városra. Már gyermekkoromban is érdekelték a külterületek. Ezért döntöttem úgy, hogy jobban utánajárok ezeknek a területeknek. Érdekel a településrészek múltja, hogy milyen volt ott élni és miben más ma. Milyen átalakulások, változások történtek a külterületeken? Hogyan rajzolta át a Duna a Margitta-sziget településképét? Mi történt Erdőfűn az uradalom megszűnése után? Miért költöztek ki sokan Szőlőhegyre, mi motiválta őket? Milyen jövőképre számíthatnak ezek a területek? Mit lenne jó fejleszteni, hogy jobba tegyük ott az életet? Vagy van-e egyáltalán még értelme foglalkozni ezzel? Többek között ilyen kérdések merültek fel bennem miközben elkezdtem belemerülni a témába.

Ebben a dolgozatban, megpróbálok válaszok után kutatni, miközben tágabb környezetben áttekintve elemzem a külterületek helyzetét Magyarországon. Viszont a részben már említett háromkülterületi egységre fordítanám majd a nagyobb hangsúlyt, melyek mind nagyon különböző múlttal rendelkeznek, eltérő táji és elhelyezkedési adottságaik vannak, emiatt a jövőképük is jelentősen más lehet. A vizsgálatom elsősorban Erdőfűre koncentrál, annak a megismerésére, hogy zajlanak-e valamilyen változások benne, és hogy milyen jövőképekre számíthat. Az Erdőfűvel kapcsolatos kutatásomat pedig röviden összevetném a hozzá közel eső, ugyanakkor teljesen más fejlődési szakaszban lévő két nagy külterületi egységgel. Az egyik ilyen vizsgált egységem Mohács Szőlőhegy lesz egy kis kiegészítéssel, a második pedig az Újmohács környékén fekvő leginkább tanyasi külterületek.

Kulcsszavak: külterületek, Erdőfű, fejlődés, elnéptelenedés, jövőképkérés

Abstract

I remember seeing Erdőfű for the first time as a child! I looked at it as if I had arrived in a fairytale world. I have seen the ferry go to the other side in Mohács countless times with a lot of cars and passengers. I was interested in what was on the other side. I also spent a lot of time in Szőlőhegy, working in the garden and staring down at the city. Even as a child, I was interested in outlying areas. That is why I decided to do more research in these areas. I am interested in the past of the settlements, how was life there and what have changed during the past decades. What transformations and changes have taken place in the outskirts? How did the Danube redraw the landscape of Margitta-island? What happened in Erdőfű after the dissolution of the estate? Why did many people move to Szőlőhegy, what motivated them? What future can these areas expect? What should the municipality develop to make life better? Does it even make sense to deal with such places? These are some of the questions that came to my mind as I began to delve into the topic.

In this research, I am seeking for answers, while reviewing the situation of outlying areas in Hungary in a broader context. However, I would like to focus more on the three outlying units already mentioned above, which all have very different pasts, different landscape and location conditions, and therefore their future vision may also be significantly different. My study focuses primarily on Erdőfű, to find out if any changes are taking place in it and what future prospects are expected. I would like to briefly compare my research on Erdőfű with the two large outlying units close to it. These are Mohács Szőlőhegy and the outlying, mostly homestead areas around Újmohács.

Keywords: outlying residential areas, Erdőfű, development, depopulation, futurition

1. rész: A magyarországi külterületek sajátosságai

1/1: A külterületek, mint vidékies tájak

Ahhoz, hogy a külterületeket, mint rurális településtípusokat megértsük, fontosnak tartom, hogy néhány mondat erejéig bevezetesként szót ejtsek a vidékről, vidékies térségekről általánosságban. A külterületek általában a vidék részei és a vidék sajátosságai jellemzőek rájuk. A vidék azonban mindenkinek mást jelent. Egy fővárosi számára jelentheti Budapesten kívül egész Magyarországot, egy városi számára a falvakat, tanyákat. Ha elhangzik a vidék szó, a legtöbben tudunk asszociálni valamire: Petőfi verseire, Mikszáth történeteire, vagy a falusi nagymama vasárnapi ebédjére házi tyúkból. Ha viszont kategorizálni szeretnénk a rurális tereket, akkor meg kell határoznunk, hogy mi alapján tesszük ezt. Lehet osztályozni jogállás (község, nagyközség, város), népességszám, népsűrűség alapján is (Szabó, 2011). A jogi és a statisztikai megközelítésnél azonban érdekesebb a funkcionális tipizálás. Ebben a megközelítésben a rurális terek funkcióinak átalakulására, megjelenésére vagy megszűnésére tevődik át a hangsúly (Máté, 2021). Viszont a különböző vidék lehatárolásokat együttesen használva érhetjük el, hogy komplex képet kapjunk a vizsgált területről. A vidék kutatásában még jelentős szerepet játszanak a vonzáskörzet-kutatások, melyek során a rurális területet összekapcsoljuk az urbánus közeggel, vizsgálva a közöttük létrejövő kölcsönhatásokat. Ilyen vizsgálatok során a vidék inkább egy negatív, periférikus szereplőként jelenik meg, mely kívül esik a nagyobb városok vonzáskörzetén (Máté, 2021). Azt is érdemes megvizsgálni, mikor egy vidéki területet nem egy nagyvárossal kötünk össze, hanem csak egy lokális központtal. Ez lehet egy kisváros, vagy nagyközség, nagyobb méretű község is. Ezeknek a kis centrumoknak a viszonylagos infrastrukturális fejlettsége vonzóbb lehet mind kisebb vállalatoknak, mind a vidékre vágyó, de a városi léttől teljesen elszakadni nem akaró dezurbán célközönségnek (Rudl, 2010; Vasárus, 2016). Európában több kísérletet is tettek arra, hogy meghatározzák a 'rural' szó jelentését, például az Európai Bizottság 1988-ban, vagy 1999-ben az EU területfejlesztésért felelős miniszterei, azonban egységesen alkalmazott módszer vagy kritériumrendszer mai napig nincs területfejlesztési aspektusból, inkább csak statisztikai célokat szolgáló lehatárolások vannak (Kis, 2011).

A rurális tereknek egyik leginkább vizsgált részei a falvak (Timár, 2020). Ezek a települések városi funkciókkal nem rendelkeznek, lehetnek szimplán alvótelepülések munkahely és szolgáltatások nélkül, de emellett akár tölthetnek be különböző funkciókat is. Ezek ma már gyakran nem mezőgazdasági jellegűek, hanem lehetnek ipari vagy szolgáltatási funkciókkal rendelkezők is, például határátkelőhelyek, kereskedelmi központok vagy

turisztikai szerepkörűek (Beluszky & Bajmócy, 2023). A falvakra általában úgy gondolunk, mint közigazgatásilag önálló településekre, azonban ez nem minden esetben van így, lehetnek egy másik település részei is. Ezzel pedig el is érkeztünk a külterület és belterület fogalmi kérdésköréhez.

1/2: A külterületek fogalma, tipológiája és története

Néhány gondolatban elemeztem a vidékies területeket, majd az egyik legalapvetőbb településtípust, a falvakat. Most röviden áttekinteném a települések külterületi részeit is. Egy település röviden állhat belterületekből és külterületekből, amik jogi kategóriák. A Központi Statisztikai Hivatal megkülönböztet központi belterületet és egyéb belterületet is. Előbbi a közigazgatási egységnek a központja, ahol elhelyezkednek a közigazgatási szervek és jellemzően magasabb a beépítettség (KSH, 2011). Minden egyes településnek van ilyen településrésze. Az egyéb belterület nem határos a település központi belterületével, hanem attól különálló egységet, vagy egységeket képez, melyek azonban ugyanúgy megfelelnek a központi belterületekre vonatkozó szabályoknak. Ilyen egyéb belterület Mohács esetében Sárhát, Újmohács, Újmohácsi üdülőterület, és Szőlőhegy egy része (KSH, 2011; Mohács, n.d.) A külterületek pedig a települések olyan részei, melyek nem felelnek meg a belterületekre vonatkozó előírásoknak, jellemzően mezőgazdasági rendeltetésük van (vagy volt egykor), de lehet más funkciójuk is, például gyakran jelenik meg az egyéb külterületek között rekreációs jellegű zóna is. A belterületek határán kívül esnek, de még a település részét képezik, beépítettségük jellemzően alacsony (KSH, 2022). Hazánkban a külterületek típusai között fellelhetőek az uradalmi puszták, majorságok, szőlőhegyek, üdülőterületek, és a szakirodalomban kiemelkedő helyet elfoglaló tanyák (Becsei József, 2020). A következő bekezdésekben röviden áttekinteném ezeket a genealógiai típusokat.

Elsőként a tanyákat szeretném bemutatni. A tanyák hagyományos gazdálkodási és települési létformák, melyek a magyar településszerkezet fontos örökségének tekinthetők. A tanyák igazodnak a természeti tájhoz és azzal együtt léteznek. A tanya az Alföld szokatlan jelensége, a nemzeti kulturális örökség szerves része. Egyszerre otthon, munkahely és pihenőhely, vagy ma már gyakran attrakció a hozzá kapcsolódó tanyasi életformával együtt. Több ember él tanyán napjainkban, mint Pécs teljes lakossága (Becsei, 2015). A legtanyásabb megyék az Alföldön találhatóak. 4 típusra bonthatjuk a tanyákat, melyek a történeti fejlődésük során különültek el egymástól: nagygazdatanya, kiskgazdatanya, haszonbéres tanya és farmtanya. A legutóbbira szoktunk gondolni, ha egy tipikus tanyát képzelünk el. Itt valósul meg ugyanis teljes mértékben az állandó és kizárólagos lakhatás, valamint a tanyasi háztartás

(Kovács, 2006). A tanyasi településrészeknek számos morfológiai formájuk van. A legelterjedtebb a szórt vagy szinguláris tanya. Ezek képviselőit például Hódmezővásárhelyen találhatjuk meg. Ezeknek a hatalmas portáknak a szélei bár összeérnek, a birtoktesten álló lakóegységek pedig szabálytalanul és egymástól távol helyezkednek el. Egy rendszerezettebb formája a tanyáknak a tanyautca vagy sortanya, mely leginkább a szlovákok által lakott vidékeken alakult ki (Becsei, 2010). Ezeknél a parcella mérete már kisebb, és inkább hosszúkásak, mintsem szélesek. Egy sokkal zártabb településképet mutatnak, ezzel hasonlítva valamelyest a falvak arculatához. A sortanyák több változatra bonthatók, melyek mindegyike megtalálható többek között Tótkomlós területén. Megemlíteném még a bokortanyákat, melyek Nyíregyháza közelében terjedtek el (Becsei, 2020). Habár a bokortanyák sok jellegzetességükben inkább a körfalura, vagy rundlingra hasonlítanak, mivel önálló közigazgatásuk nincsen, tanyaként kezeljük őket (Csatári, 2022; Györffy, 1937).

A tanyák rövid bemutatása után szeretném pár mondatban a történetüket is részletezni. A tanyák fejlődéstörténetében az első állomás, azaz ezen településformák megjelenése az állattartók földművelésre is szakosodásáig vezethető vissza. Több oka is van annak, hogy ezek a külterületek az alföldi síkvidéken terjedtek el. A Kiskunsági homokterületeken, silányabb homokvidékeken nem volt vetéskényszer és a jobbágyok szabadon gazdálkodhattak. Emellett a törökök pusztítása miatt megszűnt az aprófalvas településszerkezet és ez a kiűzésük után sem áll helyre. Az ez után következett népességnövekmény ellátására jöttek létre, mint eszközök a tanyák. A jobbágyfelszabadítás után kezdődött a tanyasi gazdálkodás tömegessé válása (Bray & Kovács, 2021). A 19. század második felében nőtt meg még inkább a tanyák száma, terjedtek el a szilárd alapanyagokból készült tartós házformák. Mivel azonban a tanyákra újonnan kitelepülőknek volt kapcsolata még a várossal és az ott található szülői házzal, így gyakran hazalátogattak. Ezért mondhatjuk azt, hogy ez a fajta kitelepülés csak munkaerő áthelyeződést jelentett (Kovács Teréz, 1986). Ugyan ebben az időszakban felmerült az igény a tanyasi lakosság felől, hogy a különböző ügyek intézése végett ne kelljen a messzi városközpontba beutazni, hanem legyenek kihelyezett alközpontok is. Volt olyan, ahol ez megvalósult és tisztviselők és orvosok napokra kitelepültek a tanyasi területekre, azonban a világháborúval ez a szolgáltatás megszűnt. Az 1940-es évek végén döntöttek arról, hogy a tanyákat falvakba/tanyaközpontokba kell szervezni. A folyamatot segítette a földek államosítása. Ezeken a településeken központosultak a tanyákat kiszolgáló közintézmények, egyéb szolgáltatólétesítmények (Gálné, 2012). Ezeknek a születése azonban igen nehézkes volt. Egy 1952-es beszámoló alapján például Örménykút, mint újonnan létrehozott település mindösszesen egy tanácsházával rendelkezett és a távolban szétszórt tanyákkal. Később indult

meg ezen központoknak a kiépülése (Pintér, 2023). A tanyák alkonya az 1970-es években kezdődött, és egy évtizeddel később már a súlyos leépülésről beszélhettünk. Mivel kihalófélbe került a klasszikus paraszti réteg, így a tanyák is kihaltak lettek (Kovács, 1986).

A majorságok elsősorban a Dunántúlon alakultak ki. Egykor nagyon meghatározóak voltak a hazai településképpen, a 20. század elején több, mint 4600 majorságot és uradalmi pusztát tartottak számon. A major a nagybirtok központja volt, innen igazgatták a földterületeket. Emellett lakófunkcióval is rendelkezett, hiszen a birtokos gyakran itt élt a családjával. A település részét képezték még a cselédlakások és néhány kiszolgálólétesítmény. A majorok többsége sokat változott az idők folyamán. Némelyiküket belterületté nyilvánították, önálló település lett belőlük, vagy sajnos igen sokuk elpusztult. A majorok folyamatos átalakulásuk, változásuk miatt nehezen definiálhatóak, azonban az többnyire igaz rájuk, hogy kis népességszámúak, elkülönülnek a hazai településállomány többi tagjától és térben is különálló egységet alkotnak. Kutatásuk sokféleképp zajlott, bizonyos esetekben egy településhez tartozó majorságokat vetettek össze, más esetekben pedig minél több majort vizsgáltak egy lehatároláson belül (Ardelean-Takler et al., 2022; Balogh & Bajmócy, 2022).

A puszták története is érdekesen alakult. Mint előbb említettem, folyamatosan változó településformákról beszélünk. A földesurak időszakában az ő gazdasági üzemei és lakóegységei képezték a prédiúmok, melyek a majorságok előzményeinek tekinthetők. A későbbiekben a prédiúm elnevezést felváltotta az allódiúm vagy a majorság. A 16. századhoz köthető a növekedésük, de csak a 19. Században alakul ki a majorságok két pillére: a földterület és a település együttese. A telek nélkül maradt egykori jobbágyokból lettek többnyire a cselédek. Ezen majorok egészen a múlt század közepéig a kapitalista mezőgazdasági termelés központjai voltak. A nagybirtokrendszer megszüntetése és a mezőgazdaság átalakítása magával hozta a pusztuló időszak kezdetét. Némelyik az elhelyezkedésének köszönhetően új funkciókat kapott, esetleg fejlődött is, azonban a támogatottság hiányában ezek a fejlődések sem volt igazán hosszú életűek, miközben a peremeken ragadt majorságok folyamatosan pusztulnak le (Ardelean-Takler et al., 2022).

Érdemes lehet összehasonlítani a majorságokat az aprófalvakkal. Számos közös vonás felfedezhető a két településformáció között. Az 500 fő alatti falvak lakosság száma folyamatosan csökken, ahogyan a majoroké is. Nem ritkán eljutnak a teljes megszűnésig. Hanyatlása mind a két településnek a II. világháború után erősödött fel, az erős központosítás és a helytelen vidékpolitika eredményeképp. Az aprófalvak bár közigazgatásilag sok esetben önállóak, rá vannak utalva a nagyobb településekre. Az uradalmi puszták csak ritka esetekben váltak önállóvá (Sátorhely), de az ugyanúgy igaz rájuk is, hogy egy nagyobb település

támogatására van szükségük. Mind a két településtípus azon a vékony határvonalon mozog, hogy még igen, vagy már nem tekinthetünk rájuk funkcionálisan is önálló településként. További hasonlóság, hogy mind a két vidéki településtípus a Dunántúlon jellemző leginkább. Mind két esetben magas a munkanélküliség száma, alacsonyak a jövedelmi viszonyok és szelektív elvándorlás jellemző rájuk. Funkciókban és szolgáltatásokban sem bővelkedik egyik sem általánosságban (Balogh, 2015). Egy példa lehet az aprófalura Kemse. Ennek az apró ormánsági falunak a története különleges a 20. században. Erre a településre úgy utal a hazai szakma, mint az „elsüllyedt falu”, amely bár teljesen nem szűnt meg, a létezés egy olyan stádiumába jutott, amely a visszafordíthatatlan út a teljes leépüléshez. A II. világháború előtt még 300 fő feletti lakónépességről beszélhettünk, a szocializmus végnapjaiban 100 fő körüli lakosságról, míg napjainkban ez a szám az 50 főhöz közelít. Ez a folyamatos népességcsökkenés viszont nem a rossz termékenységi mutatókra vezethető vissza, hanem az elvándorlásra. Emellett az adatokból jól látható a lakosság alacsony iskolázottsága, csekély gazdasági aktivitás és a leépülő kommunális felszereltség is (Lehócz & Dövényi, 2020).

A harmadik külterület típus, amit részletesebben szeretnék bemutatni, a szőlőhegy, ami gyümölcsstermesztésre és szőlőművelésre lett kialakítva. Bár a szőlőhegyek története szintén régre nyúlik vissza, alapvetően a 18. században kezdett csak kialakulni a ma is megfigyelhető együtcs, szalagtelkes szerkezetük. A 19. században pusztító filoxéravész után módosítottak a jogi státuszukon. Ekkoriban jelentősen emelkedett a szőlőhegyekre kitelepülők száma. A későbbi piacvesztést és jogi megszüntetést követően jelentősen átalakultak a szőlőhegyek, új jövedelmező tevékenységek terjedtek el. Néhány helyen, például híresebb borvidékek szőlőinél a turizmus fejlesztésébe fektettek nagyobb energiát (Ardelean-Takler et al., 2022; Mohos, 2010; Oroszi et al., 2015; Rénes, 2011).

A tanyák, majorok és a szőlőhegyek mellett még számos külterület típus található hazánkban, például az üdülőterületek, melyek leginkább nagyobb tavaink, illetve folyóink mellett találhatók meg. A bányatelepek vagy ipartelepek egy másik külterületi típust alkotnak. A zártkertek hivatalosan csak 1967 óta léteznek. Ezek olyan földterületek, melyek a belterületektől kívül helyezkednek el. Ma már, mint kategória nem léteznek, de a települések morfológiájában továbbra is meghatározóak (Ablicz, 2021; Csapó et al., 2020; Pintér & Bajmócy, 2022).

Némely külterület egy másik település külterületéből vagy belterületéből kiválással önállósodott és alkot ma külön jogi egységet. 2022-ben közel 250 ilyen települést vizsgáltak meg. Genealógiai típusai között megtalálhatóak az általam fent már részletezett külterületek. Több tanyának, majorságnak, üdülőterületnek megindult a faluvá alakulása. Ilyen egykori

külterületből kialakult település mára Eperjes, Zsombó, Fonyód, Pári és Csörög például (Beluszky & Bajmócy, 2023).

1/3: A külterületek típusainak jellemző térbeli elhelyezkedése

A külterületek térbeli elhelyezkedése igen változatos. A Dél-Dunántúlon a külterületek jellegzetes típusai, a majorságok találhatók meg nagyobb számban. Ezek a majorok jelenthetnek egyfajta földterületet, melynek egy központi igazgatása van, másrészt egy olyan települést, ahol a birtokos és a cselédek is lakhatnak. Jelenleg a Dél-Dunántúlon még mindig a mezőgazdasági jellegű külterületek vannak többségben, ide tartozhatnak egyes majorságok is. A forgalmi funkciót betöltő települések, mint őrházak vagy az erdészházak szintén jelentős számban képviseltetik magukat. A harmadik fontos kategória pedig az üdülő-, vendéglátó funkciójú külterület, ami leginkább a vízfelületekhez kötődik (Masinka, 2018a).

Egy másik Dunántúlon található táj, a Mezőföld külterületeire is érdemes egy pillantást vetni, hiszen minden egyes térszerletben más és más sajátosságokat mutatnak ezek a településrészek. A Mezőföld az Alföld nagytáj része, ezért a külterületek kapcsán egyből a tanyák juthatnának eszünkbe. Ezzel szemben azonban nincsenek oly nagy számban jelen ebben a régióban, mint azt az adott nagy földrajzi térséghez tartozva sejtenénk. A Duna, mint egy igen jelentős választóvonal itt is meghatározza azt, hogy a tanyák helyett a Dél-Dunántúlhoz hasonlóan az uradalmi puszták, majorságok lesznek többségben, mint külterület típusok (Masinka, 2018).

Ha már előkerült az Alföld és a Dunántúl közötti különbség, most röviden áttekinténék egy előbbihez tartozó példát is, mégpedig az Alsó-Tisza-vidék egyik kistáját, Marosszöget. Ez egy periférikusan elhelyezkedő térség, amiből nagyon sok minden következhet, mégis a külterületek elhelyezkedése, típusai és morfológiájuk vizsgálatakor a természetet kell kiindulópontnak tekinteni. Emellett a történelem, a különböző időszakokban lezajló népmozgások szintén átformálhatják a régió településhálózatát. Az Alföld egy kistáját vizsgálva arra számíthatnánk, hogy itt a tanyák lesznek túlsúlyban, azonban népesség alapján a majorsági külterületeken laktak többen a vizsgált időtartamban. Ezekben az, uradalmakban jelentős volt a terményfeldolgozó ipar, valamint a bogárkertészet (Kókai, 2014). Azonban tanyákat is megfigyelhetünk a térségben. Ezek nagyrészt rendszertelenül épültek fel, csak két település esetében figyelhető meg a tanyák sorba rendeződése.

1/4: A külterületek közelmúltja és jelenlegi helyzete

A II. világháború után következett államosítás és földosztás következtében, megváltoztak a külterületek. A lakók az állam alkalmazottai lettek, vagy

termelőszövetkezetekbe kényszerültek. Előfordult, hogy a majorságok esetében, az uradalmi épületet elbontották, hogy annak anyagát saját építkezésekben lehessen felhasználni. Ennek következtében az egykor egységes településképből befurakodtak a parasztházak. A majorok helyét akár tanyák is átvehették. Néhány olyan helyen (például Bábolna), ahol megjelent az ipari nagygazdálkodás, termelés, megindult a tőkekoncentráció és átalakult még inkább a településképből. A cselédházak, vagy akár a tanyák közé beékelődtek családirházas kertvárosi negyedek, vagy akár lakótelepek (Becsei, 2015; Bokor, 2014; Mikle, 2015). Az ilyesfajta nagyléptékű fejlesztések miatt szintén áldozatul eshettek a településképet egykor meghatározó épületek, mint például Sátorhely esetében a Várudvar közepén elhelyezkedett kiskastély, mely helyén ma a főút vonal halad keresztül (<https://www.satorhely.hu>). A rendszerváltás után megindult a magánosítás és a gazdaság piacosítása. A szerkezetváltást azonban nem tudta minden egyes település(rész) áthidalni, így számos munkahely megszűnt. Egyes külterületek esetében azonban mai napig jelentős tudott maradni a gazdasági szerepkör. Ezek pozitív példaként szolgálnak (Ardelean-Takler et al., 2022; Mikle, 2015; Nezdei, 2015).

A külterületek infrastrukturális ellátottsága mai napig rosszabb, mint a belterületeké, azonban sok helyen javulás volt tapasztalható ezen a területen. Több helyre bevezették a villanyt, néhol az ivóvízhálózatot is kiépítették. Ennél tovább azonban ritkán jut a folyamat. A gáz- és szennyvízvezetékek kiépítése igen költséges, és ezek megléte több belterületi településrészben is hiányzik. Sokat számít az is, hogy milyen távolságban találhatóak a külterületek a központi belterülethez és hogy mennyire koncentráltak (Mikle, 2015).

Az előbb említett szempontok, mint a távolság, az infrastrukturális háttér, a funkciók megléte vagy hiánya és azok jellege nagyban befolyásolja azt, hogy mit látunk akkor, ha ma ellátogatunk egy külterületre. Mennyire lesznek megfigyelhetők elhagyatott épületek, gondozatlan földterületek, és esetleg a lakott ingatlanok állapotának medián értéke, milyen életminőséget mutat. Ha ehhez még hozzátesszük a lakosságszámot, melyről egy külön pontban részletesebben írnék, akkor abból következtethetünk arra, hogy milyen szolgáltatásokkal, funkciókkal találkozhatunk az adott külterületen. Mivel a külterületek többségében ma már nem találhatunk iskolákat, óvodákat, rendelőket, boltokat stb., ezért kiemelten fontos, hogy mennyire könnyen érhetőek el a külterületek. A buszjáratok, néhol vonatok menetrendjének sűrűsége kulcsszerepet játszhat abban, hogy milyen jövő elé nézhet egy külterület. Ehhez még hozzákapcsolódik az is, hogy személygépjárművel könnyen elérhető-e, vagy olyan rossz minőségben vannak az utak, hogy érdemesebb inkább terepjárót használni. Ha nem közelíthető meg könnyen a külterület, vagy megfordítva, az ott lakóknak nem érhető el viszonylag gyorsan, fél órán belül a település központja, ahol el tudja intézni az ügyeit, ahol tanulni, dolgozni van

lehetőség, akkor a lakosok azon rétege, aki anyagi lehetőségei szerint megteheti, elköltözik egy könnyebben elérhető részére a településnek. Az sem mindegy, hogy hány átszállás szükséges ahhoz, hogy eljusson az illető a kívánt helyre. Szerencsére mára ezen a területen például Pécs esetében javulás figyelhető meg (Ardelean-Takler et al., 2022; Hegedűs, 2018; Mikle, 2015).

1/5: A külterületek demográfiai trendje

Az előző pontokban igyekeztem megismerni a külterületeket, mint településrészeket, élettereket. Ebben a részben pedig a külterületeken élőkre koncentrálnék, a demográfiai változásokra, az általános trendre. Régóta találkozunk a szakirodalomban az elnéptelenedés fogalmával. Ez egy különböző időhosszúságú folyamat vége. Történhet nagyon gyorsan, vagy akár hosszú évtizedeken keresztül is. Ráadásul egyáltalán nem biztos, hogy lineárisan csökken a lakosságszám egy-egy kiháló település történetében, hanem különböző intenzitású periódusok váltogathatják egymást. Az elnéptelenedés folyamatának pedig számos oka lehet. A történetiségből kiindulva, elsőként a szocialista településpolitikát emelném ki, amely időszak során kevesebb hangsúlyt kaptak a vidéki terek. 1963-ban jelent meg a „Magyarország Településhálózatfejlesztési Tanulmányterve” című dokumentum, melyben a (falvak esetében) különböztettek meg központokat, mellék falvakat és megszűnő településeket. Az alacsony népességszámú településeken további problémát jelent az alacsony születési ráta, valamint a nagy fokú elvándorlás. Az önkormányzatok többsége is nehéz pénzügyi helyzetben van, sokszor a meglévő infrastruktúra fenntartása is nehéz, a működtetése nem gazdaságos. A lakosság körében gyakran megfigyelhető az elszegényedés, tartós munkanélküliség és az elzártság (Bajmócy & Balogh, 2014; Balogh & Bajmócy, 2014; Kovách & Megyesi, 2018).

A külterületek többsége már teljesen elnéptelenedett a közelmúltban, vagy akár fizikailag is megszűnt. Például az elmúlt évszázadban, körülbelül csak 20%-a maradt lakott a majoroknak (Balogh, 2015). A még lakottak fejlődési pályái általában negatív irányúak az elnéptelenedés felé mutatva. Bár némely, például osztrák határmenti, vagy nagyobb város vonzáskörzetéhez tartozó külterület esetében kisebb mértékű a lakosságszám csökkenése, vagy a ki-és bevándorlás kompenzálja a hiányt és ezáltal stabil a népességszám, mégis a múltbeli adatokéhoz képest általában kevesebb személy él ma a külterületeken. Az előbb említett külterületek helyzete, azonban kicsivel jobb, mint elzárt részekben lévő társaiké, hiszen itt többségében a lakófunkciók mellett más funkciók is szerepet kapnak, legyenek akár mezőgazdasági, akár ipari jellegűek is, fejlesztéseket is könnyebb eszközölni bennük (Balogh & Bajmócy, 2022; Becsei, 2015; Kókai, 2014; Nezdei, 2015; Pintér, 2023).

Az elnéptelenedéshez és a negatív irányú demográfiai változáshoz kapcsolódó fogalom az aprófalú-szindróma vagy ahogy Balogh András nevezte: Major-szindróma. Az aprófalvak és a majorok között, ahogy már én is kiemeltem, számos közös jellemző megfigyelhető. A magas munkanélküliség, alacsony jövedelmek és a szelektív elvándorlás, (elnéptelenedés), mint demográfiához kapcsolódó fogalmak egyaránt jellemezhetik ezeket a lakott helyeket. A majorok esetében ezek azonban még nagyobb intenzitással figyelhetőek meg. A major-szindróma a legtipikusabb major fejlődési pályát írja le. A fényes uradalmi múlt után, megindult a településrész gyors hanyatlása, a lakosságszám nullára, vagy szinte nullára csökkenése, az épületek beszántása vagy sorsukra hagyatása. Az esetleges beköltözők a megmaradt lakosokkal együtt pedig marginalizálódott lakosságot alkotnak. A majorok közül több kerül bele ebbe a leépülési spirálba, mint az aprófalvak közül, azonban itt is megfigyelhető a rendszerváltozás óta egyfajta differenciálódás (Balogh, 2015).

Megkülönböztethetünk a tipikus elnéptelenedő külterületek mellett például csökkenő vagy stagnáló lakosságú, ám fejlődő külterületeket, vagy növekedő lakosságú és fejlődő külterületeket is. A pozitív irányú népességszám változás, azonban nem jelent egyet a társadalom pozitív irányú fejlődésével. A növekvő népességű külterületek például nagyvárosok vonzáskörzetében találhatók és sokszor nem kapcsolódik a népesség növekedéséhez a gazdasági funkciók növekedése. Ezek a nagyvárosok melletti növekedő népességű külterületek differenciált lakossággal rendelkezhetnek. Egyrészt kialakulhatnak szuburbán, kertvárosias zónák, másrészt megjelenhetnek az alacsony társadalmi státuszú szegregátumok is. Ezekben a lakásminőség, komfortminőség átlagos, vagy leginkább átlag alatti (Kristóf, 2015; Vasárus, 2016). A külterületi szegregátumokban, legyen ez akár magas, vagy alacsony társadalmi csoport, önkéntes, vagy nyomás hatására elzárkózott közösség, megfigyelhető a korösszetétel fiatalodása. Azonban mind a lakosok átlagos iskolai végzettségében, munkájában, mind a lakások minőségében nagy különbségek fedezhetőek fel (Kristóf, 2015) Szabó, 2011a).

A külterületeken általánosságban is fiatalosabb a korösszetétel, mint a belterületeken. Nagyobb részarányban a korcsoportok között a 0-14 évesek és a 40-59 évesek vannak a belterületekhez képest. A külterületeken élők átlagosan azonban kevésbé iskolázottak, mint a belterületeken élők. A munkanélküliség átlagosan magasabb. A külterületeken élők többsége elavult, régi ingatlanokban él (Novák, 2021).

A külterületeken is gyakran megfigyelhető a mélyszegénység, alacsony jövedelmek, alacsony iskolázottság, munkanélküliség és a bűnözésen kívüli devianciák (alkoholizmus, drogfüggőség, öngyilkosság). Ezek ellenére nem mutatkoznak veszélyes területeknek a bűnözési arányokat figyelembevéve. Azonban egységnyi lakosra vetítve a legtöbb bűnöző az

apró vidéki térségekből kerül ki, melyek okai például az előbb említett jellemzők, de a bűnelkövetéseik a központi településeken összpontosulnak inkább (Polák, 2015).

1/6: A külterületeken zajló folyamatok, változások

A következő sorokban szeretném összefoglalni, hogy milyen folyamatok, változások figyelhetők meg a külterületeken. Már néhányról ejtettem pár gondolatot, most alaposabban mennék bele a tárgyalásukba, összefoglalva őket. A negatív irányú periferizálódáshoz vezető folyamatokat tárgyaltam nagyjából az előző pontokban. A posztiszocialista átalakulás egyik nagy veszteségeinek tekinthetők a vidéki térségeink. A gazdasági szerkezetváltás következtében az egykor jelentős nehézipar összezsugorodott, a kitermelőipar szinte megszűnt, az agrárgazdaság pedig átalakult. A munkaerőpiaci válság tartós munkanélküliséghez vezetett. Az ennek következtében fellépő bevételhiány pedig azt eredményezte, hogy lecsökkent a szabadon elkölthető pénzösszege az embereknek, így kereslet hiányában (és a kereslet centralizálódása a nagyobb bevásárlóközpontok irányába) a vidéki kisboltok, kocsmák sokasága zárt/zár be. A tömegközlekedés is fokozatosan épült/épül le. Az állami szolgáltatások központosítása miatt azonban jelentőssé vált az elérhetőség, mint egyik legfőbb probléma. Mivel az alapszolgáltatások is sok esetben hiányosak, és állami forrást pedig nem szánnak a bővítésükre, magánvállalkozóknak pedig nem érne meg egy ilyen jellegű beruházás, ezek még inkább hozzájárulnak a településrészek elszorításához. A csökkenő lakosság körében megfigyelhető a marginalizáció, szegregáció és a gettósodás. Ezen folyamatok intenzitása etnikai alapon eltérő intenzitású lehet. Az ilyen szintű hátrányos helyzetből való kikerülés nagyon nehéz. A periferizálódás újratermelését számtalan folyamat táplálhatja. Az előbb említetteknek egyik következménye a szelektív elvándorlás, vagyis mikor az arra képes lakosság a jobb életkörülmények reményében elhagyja a kihalófélben lévő település. A fiatalabb és jellemzően magasabb iskolai végzettséggel rendelkező csoportok tömeges elvándorlása az elhagyott település elöregedéséhez vezet. A megmaradt szegregált, igen gyakran munkanélküli, lakosság körében megfigyelhető a „támogatásokból élés”, mint túlélési gyakorlat. Ezen folyamatok még inkább gerjesztik a vidéken amúgy is jelenlévő problémák sokaságát (Mihály, 2018).

A lakosság alacsony száma és a teljes kihalás peremén való táncolás azonban nem jelenti azt, hogy egy település nem tekinthető sikeresnek. Némely területen megfigyelhető a lakosságszám növekedése, ami több tényezőnek is köszönhető, például egy jelentős turisztikai szolgáltató megjelenésének (Bajmócy & Balogh, 2014)

A fenntarthatóság szintén egyre nagyobb szerepet kap a változások következtében. Szerepet kapnak a klímastratégiai célok, zöld közlekedést támogató fejlesztések,

energiafelhasználás hatékonyságának támogatása. Mivel egyre inkább fel szükséges készülni, az esetleges természeti katasztrófákra, így az ilyen célt szolgáló fejlesztések és vizsgálatok is nagy szerepet kapnak. Fontos még a természeti tájjal való együttélés, fenntartható fejlődés (Fodor & Gálosi-Kovács, 2010; Ibrar Ullah et al., 2022).

A külterületek egy része ma rekreációs funkciókat tölt be. A rekreációs térként szolgáló településrészekben posztproduktivitás figyelhető meg, vagyis a hagyományos termelés és (agrár)gazdasági funkciók helyett az üdülés kerül előtérbe. A hazai zártkertekben, szőlőhegyekben, tanyákban, majorokban egyaránt megfigyelhető ez a fajta átalakulás, melynek következtében üdülőterületekké válnak ezek a településrészek. A rekreációs vidéki területeket lehet kategorizálni a vonzerők alapján. Az épített kulturális-örökségi attrakciók, mint a várak, vagy kastélyok és az ezekhez kapcsolódó rendezvények sok embert vonzhatnak, és lendíthetnek a külterület gazdaságán, feltéve, ha látogatható állapotban vannak. Néhol vannak modern tematikus látogatóközpontok, melyek egy-egy terület népszokásaival, hagyományaival vagy a természeti környezet kincseivel ismertetik meg a látogatót. Az aktív turizmus, biciklizés, túrázás, vagy a falusi-, lovas-, ökoturizmus helyszíneként is a vidéki tereink szolgálnak. Az 1960-as évek óta megnőtt a magánüdülők, vagy hétvégi házak iránt is a kereslet. Az ilyen jellegű ingatlanok második otthonként szolgálnak. Bár az állandó népesség számát nem gyarapítják, mégis segíthetik, hogy a településrész ne jusson el a teljes megszűnésig (Aubert & Papp, 2015).

Egy jelentős folyamat, ami érinti a külterületek egy részét is, a szuburbanizáció. A rendszerváltozás után, a hazai urbanizációs trendek fő szereplője lett a szuburbanizáció. Az ilyen terek váltak a népességnövekedés centrumtérsegeivé, valamint koncentrálták a tőke és beruházások nagy mennyiségét is. Ezek miatt, a szuburbanizációt megélő/elszenvedő települések/településrészek látképe nemcsak az újonnan megjelenő, kiköltöző lakosság miatt formálódott sajátosan új arcúra, hanem az ezzel járó településszerkezeti változások, mint például új utcák megjelenése, szolgáltatások bővülése miatt is. A szuburbanizációnak több szakaszai is volt az elmúlt évtizedekben. Hol gyorsabb, hol lassabb volt a növekedés üteme. 2018-tól, újra egy gyors növekedési fázisba léptünk (Bajmócy & Jakus, 2023). Az urbanizáció és a szuburbanizáció mellett ma már megfigyelhető hazánkban a dezurbanizáció, vagy ellenurbanizáció nyoma is, mely folyamat során nem a városok peremére való beköltözés, vagy a belvárosi környezetből történő agglomerációba való kiköltözés zajlik, hanem a belvárosi környezetből a rurális terek felé való elmozdulás a hangsúlyos. A szuburbán és a dezurbán területek mellett egy átmeneti, úgynevezett periurbán térség is megfigyelhető. Itt mindkét folyamat jellegzetességei megfigyelhetőek (Dudás, 2013).

A szuburbanizáció térbeliségét általában statisztikai módszerek alkalmazásával legkönnyebb lehatárolni, vagy más GIS módszerekkel (Bugya et al., 2010). A hazai szakirodalomban 26 szuburbanizálódó térséget különítenek el. A legjelentősebb Budapesti mellett a többi ilyen zóna többségében a nagyobb megyeszékhelyeink, megyei jogú városaink körül található. Szuburbán zónákban nem számolva a központi településeket ma körülbelül 2 millió ember él (Bajmócy & Jakus, 2023; Kovalcsik & Nagy, 2022).

A kisebb települések, mint Hódmezővásárhely, Baja vagy Dombóvár körül nem alakult ki tényleges szuburbia, vagy csak egy-egy település mutat ténylegesen szuburbán jeleket. De a külterületi szuburbanizáció még itt is megfigyelhető. A decentralizáció következtében a tanyákon, szőlőhegyeken, üdülőtelepeken megjelenhetnek tömegesen az állandó lakosok, mely magával vonzhatja ezen területek infrastrukturális fejlődését is. A külterületi szuburbanizáció következtében az egykor homogénebb társadalmakat felváltotta több helyen a diverz, társadalmilag megosztott, igen gyakran szegregált (pozitív vagy negatív társadalmi mércét tekintve) lakosság (Bajmócy & Jakus, 2023; Gálné, 2012; Kristóf, 2015; Vasárus, 2016).

1/7: Jövőképkeresés

Magyarország külterületeinek sajátosságai címet kapta a munkám első része. Igyekeztem kutatásom során minél mélyebbre ásni, hogy megismerhessem a külterületeket. A tipizálásuk és a történetük megismerése után a napjainkban zajló demográfiai folyamatokkal foglalkoztam, valamint a külterületeken zajló egyéb változásokkal, melyek érintik a településszerkezetet és a funkcionalitást is. Ezen ismeretek, valamint a hazai szakma munkája alapján ebben a pontban megkísérlem, hogy lehetséges pozitív, idealista jövőképeket, fejlesztési irányokat vázolgatni a külterületeknek. Nem törekszem egy átfogó munkára, hiszen az túlmutatna a terjedelmi lehetőségeken, de mégis néhány gondolattal megtoldva és ezáltal lezárva, szeretném befejezni az első részét dolgozatomnak.

A periférikus helyzetű, akár határmenti vidéki terek, külterületek fejlesztése nem egyszerű feladat. A mezőgazdaság felkarolása egy lehetséges pillérje lehet a vidékfejlesztésnek, azonban a lehetőségek nem mindenhol adóttak rá. Viszont a nemzeti parkjaink jelentős része határmenti területeken fekszik, és a turizmusuk fejlesztése már régóta napirenden szerepel. Ennek a desztinációfejlesztésnek részét képezheti egy sajátos, az adott tájra építkező termékportfólió. Az ökoturizmus, gasztrorendezvények, wellness szállók a külföldiek figyelmét is felkeltheti. A határokon átívelő turisztikai kapcsolatok szintén elősegíthetik egy régió fejlődését. Az állattartás újbóli térnyerése is elősegítheti a fejlődést. Például, ha egy gazdaság saját alapanyagokkal, mint például tej vagy tojás stb. hozzájárul, hogy egy vállalkozás

keretében abból helyi termék legyen, amit utána helyben árusítanak a turistáknak akkor azzal komplex módon járul hozzá a vidék fejlődéséhez. Egyszerre szolgálhat attrakcióként (mind a gazdaság, mind az üzem), és egyszerre tölthet be agráripari funkciót is, munkát adva sok embernek, akik tőkéhez jutva nagyobb mennyiségben fogyaszthatnak, így pörgetve a gazdaságot (Baranyai & Baranyai, 2014; G. Fekete, 2015).

Egyes falvak az ökofalu mozgalommal indultak el a településfejlődés útján. Ennek a mozgalomnak az indulás a kilencvenes évekre tehető Magyarországon. Ez egy sokkal kisebb léptékű fejlesztés, közösségközpontú és törekszik a természettel való harmóniára. Az ökofalufejlesztés egyik alapja Közép-Kelet-Európában az elnéptelenedett falvak újjáélesztése, melyre több példát is találunk hazánkban, például Gyűrűfű vagy Visnyeszéplak (Fodor & Gálosi-Kovács, 2010).

A turizmus és az üdülés, a fenntarthatóság a külterületek számára is lehetséges fejlesztési irányokat jelenthetnek (Aubert & Papp, 2015). Például a turisztikai célú fejlesztések alapja lehet a külterületeken, majorokban nagy számban megtalálható kastélyok, kúriák. Hasznosításuktól és állapotuktól függetlenül ezek az épített örökségünk részét képezik. Meghatározhatják egy-egy kisebb uradalomnak a képét, identitást szimbolizálhatnak. Ha felújításuk és hasznosításuk lehetséges, akkor akár kastélyszállóként, akár múzeumként, rendezvényhelyszínként stb. működhetnek, hozzájárulva a településrész fejlődéséhez (Péterfi, 2018).

2. rész: A külterületek megismerése primer kutatás által

2/1: A kutatásom hipotézise és a célrendszere

A külterületek igen vegyes képet mutatnak a hazai településképben. Jelentősek közöttük a különbségek és emiatt eltérőek a problémáik, amik ráadásul sok esetben igen súlyosak. A tértípus változatossága ellenére is hasonlóak a rá jellemző válságtünetek, emiatt az ezekben lezajló folyamatokat egy komplex látásmóddal szükséges megvizsgálni, melynek segítségével általánosságban értékelhető a külterületi lakott helyek helyzete, problémái.

A külterületeknek jelentős része egy negatív irányú fejlődésen megy keresztül. Fokozódik az elzártság, csökken a lakosság, szegregálódik a társadalom. Némely külterületre azonban olyan átalakítások várnak, vagy vannak folyamatban, melyek alapjaiban változtatják meg a látképet és funkcióit. Ez a kettőség nagyon jól megfigyelhető. Mondhatjuk azt is, hogy bizonyos külterületeken van vagy várható egy jelentős változás, mely elmozdítja a területet valamilyen irányba, esetleg kedvező tényezői miatt már most egy pozitív irányú fejlődése van, míg más külterületek lassan leépülnek, inkább csak a létfenntartás a cél. Ráadásul a zsugorodás mellett a marginalizáció folyamatai is megfigyelhetők a lejtőn lefelé haladó külterületek esetében. A kutatásom elméleti részében megpróbáltam hazai példákon keresztül megismerni a külterületek helyzetét, megfigyeltem az ezekben lezajló átalakulásokat. Válaszokat kerestem arra, hogy valóban megfigyelhető-e ez a fajta differenciálódás a hazai külterületek között.

Primer kutatásomban arra vállalkoztam, hogy egy komplex képet kapjak a hazai külterületek helyzetéről, az ezekben zajló folyamatokról. Vizsgálatomban ezért is választottam három különböző külterületet. Az egyik külterület elemzésekor törekedtem csak teljes részletességre, a másik kettő külterületet inkább differenciaként vontam be a kutatásomba, így értelmezve egy mikrotérség külterületeit komplex módon. Ezek a településrészek többnyire a lefelé csúszó vidéki térségek táborát erősítik, azonban az őket ért behatásoknak köszönhetően hamarosan megváltozhat némely területük fejlődési pályája. Egy kisebb földrajzi lokáción belül helyezkednek el az általam vizsgált területek, melynek köszönhetően a Mohács körüli mikrotérség külterületeit komplexen megvizsgálhattam, a kérdéseim nagy részére válaszokat kaphattam.

A választott téma nagyon tág, sok elágazással, de mivel komplex megközelítést alkalmaztam a kutatás során, ezért igyekeztem ennek megfelelően szélesebb körű felmérést végezni. A választott primer kutatási módszer éppen ezért a kvalitatív mélyinterjú volt, amelyet a választott külterületeken élő lakosokkal készítettem el. Ennek keretében elsősorban arra fókuszáltam, hogy ők hogyan érzik ott magukat, milyennek látják a településüket és milyennek

szeretnék látni. Egyetértene-e az őket is érintő változásokkal? Ezek alapján, pedig szerettem volna megoldások után keresgélni, hogy hogyan lehetne megmenteni, fejleszteni, jobbra tenni az ott élők számára az otthonukat. Ennek érdekében igyekeztem a lakosság mellett szakmabelieket, szakértőket is elérni, hogy ők hogyan látják a hatáskörükbe tartozó külterületeket, és milyen terveik vannak velük. Ez segített abban, hogy reális jövőképet vázoljak el, mert vizsgálatom feldolgozásánál látszódní fog, hogy számos elképzelés és fejlesztési javaslat létezik, amelyek valóban kiaknázható lehetőségek lennének, csak éppen forrás nem áll rendelkezésre a megvalósításukhoz. De ezekkel a szűkös keretekkel együtt sem szabad feladni a tervekkel, és így láthattam, hogy milyen erőfeszítések zajlódnak mind a lakosok, mind az önkormányzatok részéről a külterületek megmentéséért.

A kutatásom során tehát szeretném megvizsgálni a hazai külterületek differenciálódását, és komplexen értelmezni a külterületek ma látható helyzetét, azáltal, hogy megvizsgálom a múltjukat, hogy hogyan jutottak el napjainkig. Megpróbálok jövőképeket kialakítani, hogy hozzájárulhassak a nehéz helyzetben levő külterületeknek megmeneküléséhez. Komplexen vizsgálom és értelmezem a külterületeket három különböző Mohács körüli példán keresztül. Az emberek véleményére igyekszem alapozni a kutatásomat.

1. ábra: A kutatásom iránya, célterületei. Forrás: saját szerkesztés

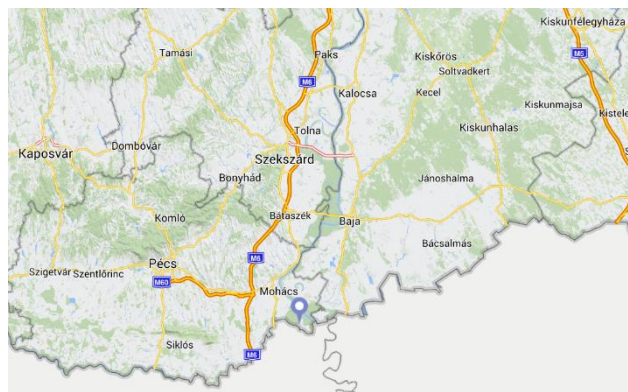
A kutatási irányaimat, célterületeket három részre tudom bontani, amelyek egyben a kutatásom hipotézisei is.

- Az első kutatási irányom a múltra fókuszál. Fontosnak tartom megvizsgálni a településrészek múltját, hogy abból megérthessem a jelenét, és átérezhessem az ott élők gondolkodásmódját. A múlt egy bizonyos szakaszában ezen külterületek sokkal jelentősebb szereppel bírtak, mint napjainkban és a használatuk is sokkal intenzívebb volt. Ha egy idővonalon próbálom elhelyezni a kutatásomat, ez a mondhatni fényes múlt jelenti az egyenes nulladik pontját, amiből megnéztem, hogy hova jutott a terület és milyen vonalon haladhat még tovább. A múlthoz kapcsolódó másik kutatási témaköröm, mely az idővonal következő pontja, hogy hogyan jutott el a település a jelenlegi helyzetébe, milyen folyamatok kísérték el, és miért jutott ide.

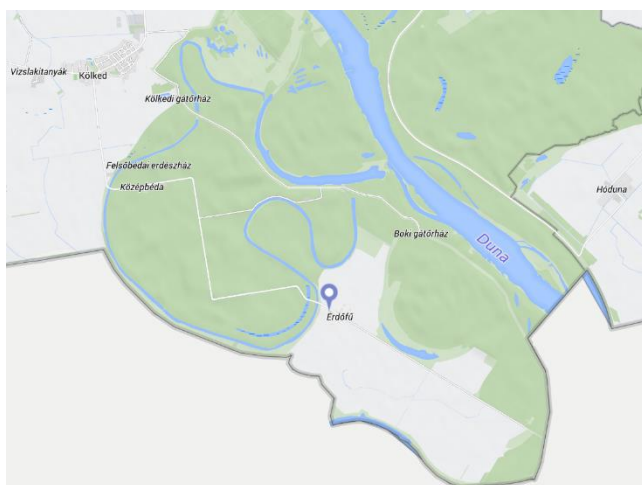
- A második kutatási irányom a jelenre fókuszál, ez az ábrám harmadik része. A jelenben/közelmúltban lezajló demográfiai, szerkezeti és morfológiai változások a legtöbb esetben hátrányosabb helyzetbe taszították a külterületeket. Fokozódik az elzártságuk, szegregáció és marginalizáció figyelhető meg bennük. Kíváncsivá tett, hogy a helyi lakosok vajon mennyire érzik ezeket a változásokat.
- A harmadik kutatási irányom a jövőre fókuszál. A múltból jelenbe történő fejlődés alapján, és az interjúk, szakirodalmak alapján igyekeztem tovább gondolni ezt a fejlődéspályát. Törekedtem arra, hogy az idealista jövőképek mellett, a realistábbakra helyezem a hangsúlyt. Fontosnak tartom összevetni a lakosság jövőképét az önkormányzati fejlesztési koncepciókkal.

2/2: A külterületek megismerése Erdőfű példáján keresztül

Az országos áttekintése a külterületek helyzetének rávilágított számos problémára, melyek odáig vezettek, hogy napjainkra jelentősen megcsappant a ténylegesen lakott külterületek száma. Saját primer kutatásomban elsősorban Erdőfűvel foglalkoztam, mely szintén fogyatkozó lakossággal rendelkezik. Erdőfű egykori uradalmi pusztája, majorsága. Magyarország, déli részén, a határ, Béda és a Duna közé beszorítva, Mohácstól délre található, és Kölked falu külterületének számít. Erdőfű

2. ábra: Erdőfű helyzete Magyarországon belül.
Forrás: terkepem.hu

3. ábra: Erdőfű lokális helyzete.
Forrás: terkepem.hu

bemutatását a történetének ismertetésével kezdem, majd az előbb meghatározott kutatási irányom szerint folytatom.

Erdőfű a bellyei uradalom része volt. Az uradalom fő része a mai Drávaközben vagy Baranyai-háromszögben található. Ez a terület nagyrészt ma Horvátországhoz tartozik. A hazai része a Béda-Karapancsai tájegység a Duna-Dráva Nemzeti Park kezelésében áll. A vizes élővilágok, holtágak,

morotvák, ártéri erdők adják a természeti értékeit. A bellyei uradalom I. Lipót császárnak köszönhetően került a sikeres hadvezér Savoyai Eugén hercegnek kezébe 1697-ben. A domínium központja Bellye lett, ahol 1707-ben épült fel az uradalmi erődkastély. Savoyai halála után, örökös híján visszaszállt az uradalom a koronára. A későbbiekben évi 62 000 forintért bérelték örmények a birtok egy részét. 1780-ban Mária Terézia királynő lánya Habsburg Krisztina (1742-1798) vásárolta meg az uradalmat, így magánbirtokká vált. Halála után a birtok a férjére Albert szász hercegre szállt, akinek saját hozománya volt a magyaróvári uradalom és a tescheni hercegség. Fiúgyermek hiányában II. Lipót király harmadik fia Habsburg-Tescheni Károly Lajos főherceg (1771-1847) lett az utód. Ő tette feloszthatatlanná a három domíniumot: a bellyeit, a magyaróvárit és a teschenit. Az örökös a legidősebb fiú Habsburg-Tescheni Albert (Albrecht) Frigyes főherceg (1817-1895) lett. Őt tartották a család legkonzervatívabb tagjának. Mivel fiú utód nem született, így az öccse legidősebb fia Habsburg-Tescheni Frigyes főherceg (1856-1936) lett az örökös. Nagyban kötődött Magyarországhoz, élete későbbi részét Magyaróváron töltötte, ott is temették el. Egy ideig az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének főparancsnoka volt és hatalmas birtokmennyiséget irányíthatott egészen Trianonig. Ekkor azonban a Magyarországon kívüli birtokait elvesztette. Pereket indított a birtokai visszaszerzéséért, de ezek nem voltak sikeresek. A bellyei uradalomból Magyarországon csak Béda és Karapanca maradt meg. A legutolsó főherceg a sorban Frigyes fia Habsburg-Tescheni Albert Ferenc főherceg (1897-1955) lett, aki aktív politikai szerepet töltött be Magyarországon. Rangun alul házasodott többször is. A második házasságából született Habsburg Sarolta Izabella grófnő, magyar királyi hercegnő, címzetes tescheni hercegnő (1940–2020) valamint Habsburg Ildikó Katalin grófnő, magyar királyi hercegnő, címzetes tescheni hercegnő (1942–). Ők a kisgyermekkorukat kistrészt Erdőfűn töltötték, ahová évekkel ezelőtt egy rendezvényre visszalátogattak. A II. világháborúban teljesen megszűnt a főhercegi uradalom (Nebojszki, 2009a; Paár, 2021).

Az uradalom felületes történeti áttekintése után részletesebben is elemezném a birtoktest fejlődését. Az uradalom eredeti központja, ahogy már írtam Bellyén volt. Ez a birtoktest déli határán helyezkedett el. Később Lakot jelölték ki új központnak, és az ott felépült új uradalmi kastély felépülése után változtatták nevét Főherczeglakra. Az 1880-ban készült térképen látható a domínium területe. A földbirtokok eltartottak egészen Villány határáig, de Mohácstól északra Herczegszabar is hozzá tartozott az uradalomhoz. A 19. században egy igazi mintagazdasággá, agrárkomplexummá vált az uradalom intenzív földműveléssel. A fejlesztések következtében modern gépekkel dolgozhattak a cselédek. A földeken nemcsak a szokványosnak mondható mezőgazdasági terményekkel foglalkoztak, hanem olyan különlegességekkel is, mint a komló. Jelentősnek tekinthető a haszonállatok száma is.

4. ábra: A bellyei uradalom átnézeti térképe 1880.

Forrás: (Dunai Szigetek, 2013)

Ipari funkciók is létesültek, kőbányák, kendergyár stb. Ahhoz, hogy ez a hatékony termelő gazdaság kialakulhasson szükségessé vált a terület ármentesítése. Ennek folyamata már a 18.-

5. ábra: Bellye Savoyai-kastély.

Forrás: (Elblinger, 2024)

6. ábra: Főherceglak kastély.

Forrás: (Elblinger, 2024)

szolgálhatnának. Jó állapotban egyedül a tökösi kastély van, mely gondozott parkjával és interaktív kiállításával várja a látogatókat (Elblinger, 2024; Nebojszki, 2009a, 2009b; Országos Magyar Gazdasági Egyesület, 1883).

Trianon után még mindig főhercegi kézben lévő Bédán és Karapancsán zajlott az

7. ábra: Karapancsa nagykastély.

Forrás: Pálvölgyi Krisztina

fejlődése. A korábban víz uralta területen majorságok jelentek meg, mint Gerechát vagy Erdőfű.

19. század fordulóján elkezdődött, főként a kisebb vizek rendezésével. 1820-as években készült el a töltés, mely védte a birtokot a Duna felől, később ezt meghosszabbította Mohács a város védelmének érdekében. Ennek következtében kezdődött meg a terület szárazabbá válása, ami mai napig folyamatos. A magas szintű erdőgazdálkodás hozzájárult a vidék

vadászati helyszínként történő népszerűségéhez. A gímszarvasok elterjedése Európa szerte felkeltette a figyelmet a birtok iránt. Nagy számban érkeztek ide a kor divatjának megfelelően vadászni akaró előkelőségei. II. Vilmos német császár, Ferenc József király is vendégeskedett a domínium területén. A határon túli birtokok már kevésbé őrizik uradalmi múltjukat. A bellyei és a főherceglaki kastély is elhanyagolt állapotban van, pedig méretükből adódóan nagyobb vonzerőként is

uradalmi élet. Karapancsán, mely a mohácsi-szigeten található, és szivattyútelepe technikátörténeti jelentőségű, az 1859-ben épült kiskastély mellé a 20. század elejére elkészült a nagykastély is. Ma kiállítóhelyként és szálláshelyként szolgálnak (Dunai Szigetek, 2013; Hidvégi, 2022; Nebojszki, 2009a, 2009b). A Béda felőli oldalon a fentebb említett árvízvédelmi töltés kiépülése után indult meg a terület társadalmi

Az árvízvédelmi töltés azonban nem állította meg a Dunát, kétszer is elmosta az új pusztákat. Az 1897-es árvíz emlékét Erdőfűn egy német nyelvű tábla őrzi. Erdőfű lett a bédai birtoktest alközpontja. A major tervezett kiépülését saját téglagyár szolgálta (mely kifejezetten minőségi téglákat állított elő) és az ebből kikerült téglákból épült fel az intézőház vagy kiskastély, a tiszti

8. ábra: Erdőfű intézőház vagy kiskastély.

Forrás: kolked.hu

házak, a település legnagyobb épülete a magtár, valamint a kor színvonalához képest kiemelkedően jó színvonalú cselédházak. Az eredeti nevét (Erdőfűi) Frigyes főherceg feleségéről elnevezve Izabellaföldre módosították. Közigazgatásilag Izsép községhez tartozott eredetileg. Megközelíteni egy keskenynyomtávú vasútvonalon lehetett, melyet 1901-ben kezdtek kialakítani. A lóvontatást a későbbiekben gőzmozdonyok, majd dieselmotordzónyok váltották fel. Elsősorban

teherszállítás céljából alakították ki, de személyszállításra is hasznosították. Az Erdőfűi végállomással rendelkező vonal Felsőbédán, Vizslakon, Sátorhelyen és Nagynyáradon keresztül futott be a mohácsi nagyvasútállomás mellé, megkerülve a nagy erdőt. Erdőfű lakossága 1883-ban 97 fő volt, de a későbbi uradalmi időszakban 300 fő körüli létszámot is elérte (Dunai Szigetek, 2018; Nebojszki, 2009a; Országos Magyar Gazdasági Egyesület, 1883).

A II. világháború változást hozott Erdőfű életébe, a békés uradalmi élet a végéhez közeledett. Szeretnék most megosztani egy rövid történetet, mely bemutatja, hogy milyenek voltak az utolsó napok a frontvonal megérkezése előtt. Egy néhány éve elhunyt idős bácsi volt a főherceg inasa Erdőfűn. Tizenéves korára már teljes mértékben ismerte a környéket és ellátta a feladatát, azonban soha nem hagyta el a birtokot. A frontvonal megérkezése előtt egy nagy feladatot kapott. Egy szekérre pakolták az Erdőfűn lévő főúri vagyont és útjára bocsátották, hogy vigye el a birtokközpontba Magyaróvárra. Az árokban kellett menni, hogy ne akadályozza a szemből érkező seregeket. A világháború traumái végig kísérték az életét (<https://dunaiszigetek.blogspot.com/>, 2018).

Az újjáalakuló országban sok minden megváltozott. Egyrészt megszűnt a főhercegi uradalom és államosították a területet. Erdőfű (bár Trianon után a baranyai-háromszög visszacsatolásáig hasonló helyzetben volt, innentől kezdve véglegesen) egy határmenti, elzárt, periférikus helyzetű külterület lett. A korábbi kisvasutat felváltotta az erdő nyiladékain vezetett út, mely a határőri munkákhoz szükséges forgalom kiszolgálására épült, éppen ezért gyenge

minőségben, stabil alap nélkül. Visszakapta, igaz kicsit átalakítva a régi nevét is Izabellaföld: Erdőfű, hiszen nem maradhatott meg a főhercegnőről kapott elnevezés. Közigazgatásilag Kölkedhez csatolták, bár előtte rivális volt a két település, például futballban. A földeket államosították, tsz-be szervezték. A lakosságszámban viszont az ötvenes években növekedés volt tapasztalható, 500 főnél is többen éltek ott. Ez egészen a hetvenes évekig tartott, amikor szándékos kihalasztásra ítélték Erdőfűt, mivel félték a Jugoszláv fenyegetettségtől. Ez a próbálkozás sikeres volt, mert még ha nem is tudta teljesen elfogyasztani a lakosságot (a már említett Gerechát esetében ez sikerült, és nem csak a lakosság tűnt el, hanem az épületeket is elbontották), drasztikusan lecsökkentette azt, olyannyira, hogy a rendszerváltás után a szolgáltatások leépülése is megkezdődött. A 2022-es népszámlálás adatai szerint 29 fő a teljes lakónépesség, a helyszínen mégis csak 15 főig tudtam elszámolni a helyiekkel együtt. A számtöbbletet valószínűleg a hétvégi házaknak használt ingatlanosok tulajdonosai jelenthetik, akik között vannak külföldiek is. Ma végig nézve Erdőfűn szármalmas kép tárul elénk. A faluba beérve az üdvözlőtábla is hirdeti, hogy itt bizony szinte megállt az élet a 19. században. A legnagyobb probléma az, hogy csak szinte, ugyanis az épületek, a lakosság és az egykori hangulat konzerválása egyelőre nem tűnik túl sikeresnek (Dunai Szigetek, 2018).

2/3: A kutatásom módszertana

Erdőfű rövid bemutatása után szeretnék rátérni arra, hogy hogyan zajlott a kutatásom, milyen módszerekkel dolgoztam. Elsőként szekunder forrásokra támaszkodva vizsgáltam meg a hazai külterületek helyzetét, aminek eredménye az első részben volt olvasható, majd ugyanígy Erdőfű és a másik két külterületi egység helyzetét vizsgáltam.

Primer kutatásom során elsőként bejártam az általam vizsgált külterületeket. Ahová lehetett autóval mentem, azonban például a szigetbe biciklivel volt egyszerűbb eljutni. A terepbejárás során sok képet készítettem, amit felhasználhatok a dolgozatomban. Nem arra törekedtem, hogy felületesen csak átszaladjak a területeken, hanem igyekeztem magamba szívni a helyszínek atmoszféráját, és közben beszélgettem a helyiekkel. Többen csak pár gondolattal egészítették ki a kutatásomat, de mindenki nagyon kedves és segítőkész volt.

A terepbejárás, és a képek készítése mellett, az interjúk elkészítése jelentette a kutatásom fő alapelemét. A számos jó interjú mellett kívüli beszélgetés mellett összesen 8 darab mélyinterjú készült el 2024-ben 12 személlyel. Ezek közül 5 darab Erdőfűhöz kapcsolódik, hiszen ezt a külterületet tekintem a kutatásom fő célpontjának. A másik három interjú pedig a másik kettő nagyobb külterületi egységhez tartozik, melyek az Erdőfűvel való összevetést segítették. Úgy terveztem, hogy kétféle interjút készítek, amikhez előre megfogalmazott kérdéseket állítottam

össze. Az egyik interjútípus, melyet többször alkalmaztam, az életút interjú volt. Az ezekhez tartozó kérdések segítségével az interjúalany élettörténetét, és az adott külterülettel való viszonyát ismertem meg. Többek között a következő kérdésekre kerestem a válaszokat:

- Tudna mesélni arról, hogy milyen volt régen itt lakni?
- Milyen volt akkoriban az itteni közösség?
- Milyen volt a lakókörnyezete? Utak, házak, közszolgáltatások?
- Miért költözött a település ezen részére?
- Mennyire komfortos itt lakni? Milyen a tömegközlekedés? Milyenek az egyéni közlekedési lehetőségek? Milyen szolgáltatások érhetők el helyben? Milyen intézmények vannak itt helyben?
- Milyen nehézségei vannak a külterületen élés miatt? Ön szerint mik a külterületi lakhatás előnyei?
- Vannak a külterületi lakhatásnak hátrányai?
- Tud-e valamilyen fejlesztésekről itt a környéken?
- Mik voltak pontosan ezek?
- Önnek milyen javaslata lenne a környék fejlesztésére?
- Mi az, ami ön szerint nagyon hiányzik innen?
- Hogyan látja ön a jövőben ezt a településrészt?

Az interjúk során mindig igyekeztem úgy alakítani a kérdéseket, hogy az adott illetőhöz igazodjanak. Volt Erdőfűn olyan idős személy, aki, mint helyi születésű, pontosan le tudta írni, hogy hogyan nézett ki a falu az ötvenes-hatvanas években. Más alanyok esetében pedig a beköltözésük körülménye és a településre gyakorolt hatásuk volt érdekesebb, így ahhoz tettem fel kiegészítő kérdéseket.

Mindössze egy tisztán szakmai mélyinterjú készült el Kölked polgármesterével, illetve egy másik interjú, mely a szigettel kapcsolatos, és tartalmaz a mélyinterjúkhoz készített kérdéssorból is elemeket. A mélyinterjúk esetében nem a személyes életút kapta a főszerepet, hanem inkább azt vizsgáltam, hogy az alanyok hogyan látják a terület lehetőségeit, és milyen fejlesztések zajlanak, vagy vannak tervben, esetleg miért nincsenek tervben. A kérdéssorból néhány elem:

- Milyen feladatokat lát el a településrészen?
- Milyen körülmények között élnek az ott élők?
- Mennyien ingáznak naponta a központba, vagy Mohácsra?
- Milyen állapotban vannak a közművek? Pl. áram, víz, szennyvíz, gáz, internet

- Hogyan támogatják az ott élőket? Pl. gyerekek, nyugdíjasok
- Milyen szolgáltatások találhatóak a területen?
- Mennyire elérhető az ott élőknek a központ és az ott található szolgáltatások?
- Mekkora arányban vannak elhagyatott, lepusztult területek, telkek?
- Milyen szolgáltatások, intézmények hiányoznak nagyon a területről?
- Voltak-e fejlesztések a településrészen az elmúlt néhány évben? Tudna említeni párat?
- Vannak-e már tervek, előkészített fejlesztések a településrész jövőbeni fejlődésével kapcsolatban? Pl. infrastruktúra, belterületté nyilvánítás. Ha jelenleg nincsenek is rá lehetőségek, de tegyük fel, hogy ezek adottak lennének. Ebben az esetben milyen fejlesztéseket tudna javasolni?
- Ön a jövőben hogyan látja azt a településrészt?

Az interjúk elkészülte után a feldolgozásuk zajlott. Első lépésként a hangfelvételre felvett interjúanyag többszöri visszahallgatása során kijegyzeteltem a lényeget minden egyes kérdésemre adott válasznál. Miután elkészült a kisebb füzetnek is beillő nyersanyag, nekiláttam a kvalitatív feldolgozásnak. Összefésültem a kérdésekre adott válaszokat. Így egyrészt megkaptam azokat az elemeket, melyeket többen kiemeltek, vagyis fontosabbak a lakosság nagyrészenek, másrészt összegyúrtam a sok választ egy nagy egésszé. Így egy (Erdőfü esetében) reprezentatív felmérést kaptam, melyben részt vett az állandó lakosság majdnem fele. A kérdésekből megpróbáltam a kulcsszavakat kigyűjteni, melyeket ezek után felhasználhattam táblázatok, értékmátrixok, halmazok, SWOT analízis elkészítéséhez. Ezeknek az elkészítésével próbáltam részben elérni azt, hogy alátámasszam a hipotézisemet és válaszokat kapjak a kérdéseimre. Például a problémák összegyűjtése, vagy akár a SWOT analízis is segít abban, hogy átlássam a területek problémáit és rámutathassak a hiányosságokra. Az elképzelések összegyűjtése pedig megmutatja, hogy milyennek szeretnék látni a helyiek a környezetüket, valamit, hogy reálisan milyen jövőkép érhető el neki (Patton, 2015).

intenzív antropogén tájalakítást mutat. Szőlőhegy ezen részéhez tartozik például a Jenyei-hegy, Jenyei-völgy, Muslinca tér, Paprikamalom, Vaskapu.

- A harmadik nagyobb egységhez sok külterület tartozik, melyek szintén két településhez tartoznak. A jellegüket tekintve tanyasi külterületek. A Margitta(mohácsi)-szigeten elhelyezkedő, általam vizsgált külterületekből kilenc Mohácshoz tartozik. Ezek: Alsókanda, Felsőkanda, Élesd, Ordas, Papkert, Paprét, Sárhátkülsőtanyák, Sáros, Szabadságpusztá. Az utolsó szigeti, általam vizsgált külterület ma már nem Mohácshoz, hanem Homorúdhoz tartozik. Ez Riha.

A területek kiválasztása személyes motiváció alapján zajlott, ahogy az absztraktban kifejtettem. Érdekeltek ezek a számomra különleges külterületek. A területek végső lehatárolását pedig lakosságszám alapján végeztem. Ennek főként Szőlőhegy és sziget esetében volt lényege, hiszen Erdőfű egy önmagában álló majorság, de a másik kettő még tovább bővíthető lenne. Ezért meghatároztam, hogy csak azokra a külterületekre bővítem ki a vizsgálati fókuszomat, melyek lakossága a Központi Statisztikai Hivatal adatbázisai alapján meghaladja a 10 főt. Amely külterületek nem feleltek meg annak, hogy kapcsolódnak az általam kijelölt magterületekhez (Újmohács körüli külterületek, Mohács Szőlőhegy, Erdőfű) és a lakosságuk nem haladta meg a 10 főt, nem vettem bele a vizsgálatomba. Így esett ki például a Mohács közigazgatási határán belül található Csata.

Miután bemutattam a kutatásom hipotézisét, céljaimat és módszertanát, valamint megismertettem Erdőfűt, az általam elsősorban vizsgált külterületet, szeretnék rátérni a kutatásom eredményeinek beszámolására.

3. rész: A külterületek megismerésének eredményei összehasonlító elemzés által

3/1: A kutatásom eredménye, meglátásaim

Az interjúkból származó információk alátámasztották az Erdőfű bemutatásához leírt, különböző forrásokból származó gondolatokat, ugyanakkor ki is egészítették azt. Sok mindent megtudtam arról, hogy milyen volt élni Erdőfűn az ötvenes, hatvanas években. A lakosok száma, ahogy már írtam sokszorososa volt a mainak, rengeteg gyermekkel. Jellemző volt a három generáció együttélése a kisméretű, szoba-konyha-spájból álló lakásokban. Egy cselédsorban hat lakás helyezkedett el egymás mögött. Az épületek egységes stílusban épültek, fehérre festett vakolatlan téglafallal, vörös díszítéssel. Az épület főhomlokzata a díszfasorral szegélyezett utcára nézett a két ablakával, és hátrafelé egy nyitott gangos folyosó vezetett a lakásokhoz. Az épületállomány egységes, hasznosított, jó állapotú volt. Villany volt az ingatlanokban, vizet kútról húztak. A cselédházak közötti belső kerteket egységes fakerítés határolta. Több lakáshoz tartozott egy közös kemence. Voltak istállók, ólak, lehetőség volt állatot tartani, például baromfit, sertést, vagy szarvasmarhát. Működött a helyi óvoda és az általános iskola, eleinte négy, később nyolc osztállyal. Az iskolaépület első részében tartották a miséket, a hátsó felében pedig a pedagógus lakott. Az ifjúság, de akár az idősebbek számára is kínálkozott több szórakozási lehetőség. Volt helyben kultúrház, kertmozi, tekepálya és focipálya focicsapattal. Működött Erdőfűn a vegyesbolt, valamint a kocsmá. A közeli laktanyán lakó katonák is rendszeres vendégei voltak a falusiaknak. Az ünnepeket mindig nagyon várták a fiatalok. Májusfa állítás, húsvéti locsolkodás, farsangi beöltözés, színjátás. Az egyik ma is Erdőfűn élő idős néni azt mondta, hogy számukra Erdőfű a mindent jelentette. Tulajdonképpen nem volt miért elhagyni a települést, hiszen a számukra

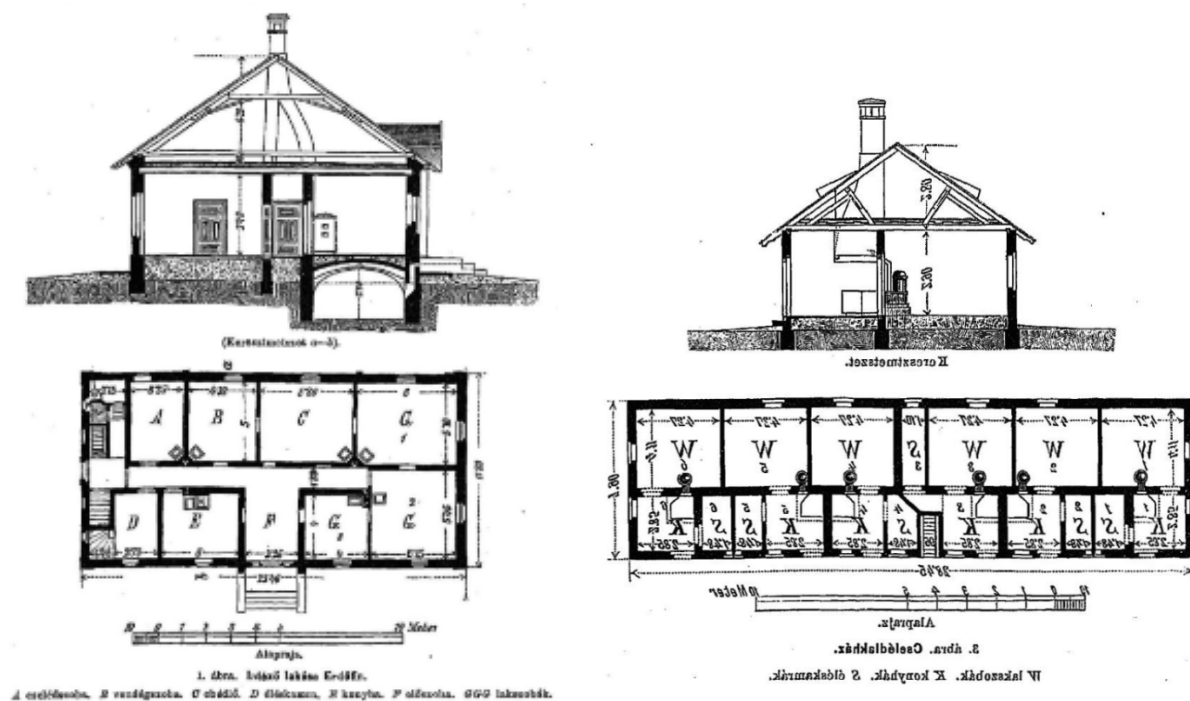
11. ábra: A kastély 1935-ben
Forrás: satorhely.hu

10. ábra: A cselédsor ma

Forrás: saját fotó

fontos dolgok helyben is elérhetőek voltak: munkahely, oktatás, szórakozás, család. Megközelíteni sem volt még olyan egyszerű Mohácsot, hiszen az ötvenes években még mindig a kisvasút volt a leggyorsabb közlekedési mód, az utat csak valamivel később kezdték kiépíteni. A későbbiekben azonban mégis sokan elhagyták Erdőfűt.

12. ábra: Az intézőház vagy kiskastély alaprajza és keresztmetszete balra, jobbra a cselédsor alaprajza és keresztmetszete.

Forrás: (Országos Magyar Gazdasági Egyesület, 1883)

A hetvenes években döntöttek arról, hogy nem fejlesztik Erdőfűt. Munkát ajánlottak az itt lakóknak, és jobb életkörülményeket. Hiszen hiába volt idilli az előbbieken leírt kép, jelentős fejlesztések nem történtek Erdőfűn, így az ingatlanok állapota és komfortszintje egyre inkább elmaradt. Sokan a Beremendi Cementgyárban kaptak munkát, és a környéken telepítették le őket. A lakosok csökkenése, és a politikai döntés a faluról azt eredményezte, hogy az (üres) ingatlanok állapota gyors romlásnak indult, olyannyira, hogy a cselédsorok utcájának

13. ábra: Erdőfű felülnézeti térképe.

Jelmagyarázat: narancsos háttér – vendégház, nyíl – Mohács felé vezető út, fekete keret – intézőház, kék keret – magtár.

Forrás: funiq.hu

egyik felén lévő épületeket le is bontották. Megszűnt az iskola és az óvoda, nem volt már focicsapat sem. Fölszámolták a kemencéket, ólak egy részét, majd a rendszerváltozás után a bolt is bezárt.

Ma Erdőfűre csak az vetődik, aki tudatosan arra megy, vagy teljesen eltévedt. Kölked felől lehet megközelíteni egy alsóbbrendű, nagyon rossz minőségű keskeny úton. Mikor már a telefon a zsebünkben köszönt, hogy: Üdvözljük Horvátországban! és feltűnik valami élet az erdő végén, akkor érkeztünk meg a faluba. A buszfordulónál megállva, elnézhetünk négy irányba, és tulajdonképpen bejártuk Erdőfűt. A kastély külsőleg egész jó állapotban van, hiszen néhány éve pályázat keretében nyílászárókat cseréltek benne, illetve kívülről megtatarozták, de belülről omladozik és kilátni a tetőn. Viszont a külső felújítások is, a sorsára hagyatás miatt nincsenek újszerű állapotban. A kastélyhoz tartozó épületekből nem sok maradt, csak a telek végében két cselédház, amelyek dűledeznek össze. A tisztisoron végig nézve három nagyobb épülettel találkozunk még. Ebből az iskola épülete elhagyatottan áll, bár van remény arra, hogy úgy megszépülhet, mint a mellette álló épület, mely ma Erdőfű vendégháza, az Erdőfi Major Vendégház, három napraforgós ökoporta. Az ide érkező látogatók nagyon békés és

vendégszerető környezetben pihenhetnek és élvezhetik az erdő varázsát. Ezen épületekkel szemben helyezkednek el az egykori cselédlakások. Az egykor teljesen egységes házak között ma már vannak jelentős különbségek, mind komfortszintben, mind külalakban, bár még mindig egységesnek mondhatóak. Az egyik cselédsort megvásárolták külföldiek, és teljesen felújították, de nem a településre jellemző stílusjegyekkel. Megmaradt a két utcára néző kisablak, de a házat kívülről leszigetelték, bevakolták, a gangot bezárták és egy nagy teraszt toldottak hozzá. Bár egy nagyon szép parasztház lett belőle és az épület tömege is ugyanaz, kérdéses, hogy mennyire illik bele a település múltjába vagy jövőjébe. A többi ingatlan azonban hiába néz ki még mindig cselédlakásnak, nagyon rossz állapotban vannak. Egy-két évtizede felújították az első cselédlakásokat, de elég gyenge minőségben, és mára ebből nem sok maradt. A többi ingatlan, viszont a lakók által van csak tatarozva. Mára a cselédsorok kis lakásait egybenyitották, így hat helyett három tágasabb lakás alakult ki. A faluban vannak magánlakások, mint például a fent említett átépített ingatlan, de sokan még mindig bérlőként laknak csak itt. Az általánosságban elmondható, hogy a magáningatlanok jobb állapotban vannak, mint az önkormányzatiak. Utóbbiak többsége nincs is lakható állapotban, de még a többé-kevésbé lakhatónak tekinthetők mindegyikében sincs bevezetve a vezetékes víz. Villamos áram mindegyik lakott ingatlanban van, de vezetékesvíz, vagy normális fürdőszoba már nem mindenhol, így nekik a közkútról kell vizet vételezni. Szennyvízhálózat egyáltalán nincs Erdőfűn, de még Kölkedén sem. Telefonálni már két évtizede is lehetett helyben egy telefonfüle segítségével, azonban a térerő mai napig gyenge, néhány ingatlanban csak az ablaknál van jel. Az internet problémát mindenki másképp orvosolta. Egyesek a horvát hálózatra vannak csatlakozva, ami többnyire stabil, de nem bivalyerős, mások pedig műholdas rendszerrel dolgoznak. Közvilágítás van a főutcán, míg a szemétszállítás a központban kihelyezett konténerekből történik. A szelektív hulladékot többen felhordják Kölkedre. Napi két busz közlekedik, többnyire üresen, mert nincs, aki használja. Állattartás vagy háztáji növénytermesztés sem olyan jellemző már, mint amilyen mértékű jónéhány évtizeddel ezelőtt volt. A magtár, a falu legnagyobb épülete kihasználatlanul és üresen áll. Ma egyetlen egy kemence található Erdőfűn, amit egy lelkes tulaj épített. Az ingatlanokat sokan csak raktárnak, vagy hétvégi háznak használják, kevés időt töltenek itt. A tényleges lakók pedig szétszóródnak a faluban, kevés az interakció közöttük. Bár mai napig megvan Erdőfűn az összetartás, és a másik megsegítése, egy igazi közösség már nem tud kialakulni ennyire alacsony népességszámmal. Talán ez, ami leginkább mássá teszi Erdőfűt a régmúlthoz képest: a (közösségi) élet hiánya.

Az állandó lakók tizenöten vannak és jellemzően idősek vagy idősebbek. Öt nyugdíjas személy lakik Erdőfűn és három 18 éven aluli, akik testvérek. A többi lakos aktív korú, de inkább az idősebb korcsoportokba tartoznak. Kevés idős van már csak életben azok közül, akik még ide születtek. A többiek az elmúlt évtizedek alatt költöztek be a faluba. Volt, akit, mint nemzeti parki dolgozó, a munkája vonzott ide. Többen azonban kényszerből élnek itt, igen szerény körülmények között. Azonban a sok általam leírt nehézség ellenére is többnyire szeretnek Erdőfűn élni a helyiek, vagy csak beletörődtek a körülményeikbe.

Erdőfű problémái, nehézségei		
Lakosok nehézségei	Településkép hiányosságai	Településvezetés részéről érzékelt problémák
• Szolgáltatások elérhetősége • Infrastruktúra (víz, villany, térerő, net, út, közvilágítás) • Tömegközlekedés - elzártság • Szegénység • Közösség • Szemétszállítás • Kemencék - önellátás	• Leromlott épületállomány • Kihasztnálatlan épületek • Átépitések • Földek hiánya • Víz néha sok, néha kevés	• Elzárkózás • Kevés lakos • Rendelkezésre álló forrás

1. táblázat: Erdőfű problémái, nehézségei táblázat.

Forrás: saját készítés

Erdőfű problémáit és nehézségeit az interjúk alapján, egy általam készített táblázat segítségével mutatnám be. A táblázatot három részre osztottam. Első oszlopa az inkább lakosokat érintő problémákat tartalmazza, második oszlopa a településkép hiányosságait, míg a harmadik oszlop tartalma a településvezetés által jelzett nehézségekből áll. Elsőként a lakosokat érintő nehézségekről. Kiemelt probléma Erdőfű esetében az elérhetőség. Minden messze van, hiszen nincsenek helyben szolgáltatások. Akik rendelkeznek közlekedési eszközzel, azok mobilak tudnak viszonylag lenni, de az egyedülálló, közlekedési lehetőségek nélküli idős személyek számára nagy problémát okoz az Erdőfűről való eljutás a városba. Az infrastruktúra állapota és a közművek sincsenek jó állapotba. Már részletesen taglaltam, hogy a víz, térerő, internet elérése kihívásokat okozhat a helyieknek. Kiemelném azonban még egyszer az Erdőfűre menő út rossz állapotát. Ez még inkább elősegíti az első pontban említett problémát. A tömegközlekedés, ésszerű menetrend hiányát minden alany kiemelte, ugyanakkor felmerül az a kérdés, hogy lenne-e vajon nagyobb igény akkor, ha gyakrabban közlekedne a busz. Mennyire erőforráshatékony egy 40-50 fős busz kiküldése egy 15 fős faluba? Az elzártság

egyik oka a tömegközlekedés hiánya, valamint a megközelíthetőség problémája. Erdőfűn is megfigyelhető a szegénység. Bár tisztaság és rend van mindenhol, az életkörülmények nem azt a szintet hozzák, amire vágya az ember. A közösség hiánya egy jelentős probléma. Hiába kedvelik és segítik egymást a lakosok, nem tudnak egy igazi egységként dolgozni Erdőfű fejlesztéséért. A rendszeres szemétszállítás hiánya, és a szelektív hulladék sajátkezü elszállítása, a hiányzó szolgáltatás miatt szintén bosszúságot jelentő probléma. Utolsóként ehhez a csoporthoz a kemencék hiányát írtam fel. Erdőfű egy önellátó hely volt régen, és ehhez az önellátáshoz hozzátartoztak a kemencék, amiben a kenyerek készültek. Ezek hiánya a funkcionalitáson túl szellemi értékvesztés is, hiszen az elmondások alapján nagyon jó minőségű kemencék voltak. Sajnos képek nem maradtak fenn róluk tudomásom szerint.

Szeretném a településkép hiányosságait is bemutatni. A leromlott állapotú épületek rontják a településképet, valamint hozzájárulnak ahhoz, hogy ne lehessen gazdaságilag hasznosítani őket. A kihasználatlanság pedig komoly probléma, hiszen hozzájárul az amortizációhoz, és hasznot sem termel. Az átépítések pedig megbonthatják a major egységes képét. A puszta körüli szántóföldek ma egy bérlőhöz tartoznak, aki hagyományos szántóföldi művelést végez rajtuk. A nehézgépeivel az amúgy is rossz állapotban lévő utat pusztítja még tovább. Mivel a földek már nem Erdőfűhöz tartoznak, így a máshova befolyó összeget nem lehet az épületállomány vagy az út karbantartására fordítani. Erdőfő körül Bédában nagy problémát okoz a vízhiány. Ez eredetileg egy ártéri mocsaras terület volt, vizes élővilággal, és a kiszáritás, földművelés mostanra egy vízhiányos területté alakította. Azonban a talajvízszint ma is magas.

A településvezetés részéről három nagyobb problémát neveztek meg. Néhány, főként idős lakos nagyon zárkózott. A lakosok száma nagyon alacsony, emiatt szolgáltatásokat nem lehet gazdaságosan működtetni. A falu, mármint Kölked fejlesztésre fordítható forrásait, pedig inkább a sokszorosán nagyobb központi belterületre költi, hiszen ott több lakó élvezheti azt, így kevés támogatás jut Erdőfűnek.

Az Erdőfűi életnek viszont van több pozitívuma is. A csend, a béke, a nyugalom sokak számára vonzó tényező lehet/lehetne. Az elzártság is bizonyos mértékben előny lehet, ha arra gondolunk, hogy a lopások, garázdaságok egyáltalán nem jellemzőek, valamint a pandémiás időszak alatt sem kellett változtatni jelentősen az ott élőknek az életritmusán. A szépen kitáblázott, tájékoztató ponttal ellátott major, egy ismeretlen számára is bejárhatóvá, megérthetővé teszi a település történetét. A falusi turizmus működése bizonyítja, hogy akár nagyobb méretekben is tudna működni ez a szolgáltatás, ami pozitív módon járulhatna hozzá a puszta fejlődéséhez. 2011 óta az Erdőfű Fejlesztéséért Egyesület próbálkozik a település

örökségének megőrzésével, fejlesztésével. Évente megrendezik a nagysikerű Erdőfüi Elszármazottak Találkozóját. A település fejlesztésének irányáról, jövőképeről több elgondolás is létezik. Az alábbi általam készített táblázatban összegyűjtöttem, hogy az interjúk alapján mely javaslatok azok, melyek idealisták, nehezen megvalósíthatók, legfőképpen tőkehiány miatt. Melyek könnyebben megvalósíthatók, realistábbak, és az önkormányzat részéről milyen ígérek és megvalósult projektek vannak.

Elképzelések, ígérek és megvalósult projektek Erdőfü fejlesztésére		
Idealista elképzelések	Realista elképzelések	Ígérek és kész projektek
• Élő skanzen falu (felújított épületek, visszaépített részek, attrakciók), • Speciális étterem, borozó, • Földterületek visszavétele, • Nehézgépek korlátozása, • Több lakos, kertváros, • Szolgáltatások bővítése, • Telephely szolgáltatás, • Ökoiskola, ökofalu, • Madárkórház, lovarda, • Konferenciaterem, • Környezet vízpótlása	• Mozgóbolt, GLS, személyszállítás, • A megszűnt tájház kiállításának újra felállítása, • Buszforduló rendbetétele, • Víztorozó, • Lakáskiadási program, • Falusi szálláshelyek, • Átmeneti szállások, • Lakosság bevonása a fejlesztésekbe	• Cseléd sor mögötti törmelék kupac eltakarítása, • Kastély szellőztetése, • Falubusz, falugondnok, közmunkás, • Fűnyíró traktor, • Néhány önkormányzati ingatlan eladása, abból a többi rendbetétele, • Jelenlét és segítségnyújtás, • Állattartás engedélyezése

2. táblázat: Erdőfü jövőjével kapcsolatos elképzelések, elkészült projektek táblázata.

Forrás: saját készítés

Elsőként szeretném az idealista, nehezebben elérhető célokat ismertetni. Mint a táblázatban is látható, meglepően sok elképzelést ismerhettem meg, ebből is látszik, hogy nincs egy közös döntés a lakosság részéről sem. Egy komplex és nehezen megvalósítható, ugyanakkor kétségtelenül a leginkább értékmegőrző fejlesztés Erdőfü élő skanzenfaluvá alakítása lenne. Ennek részeként az összes épületet szükséges lenne visszaépíteni, felújítani, hasznosítani, hogy aztán itt turizmusban dolgozó lakók, kiállítóhelyek, attrakciók és persze szálláshelyek kapjanak helyet. Fontos szempont lenne, hogy egy idelátogató nem egy mesterséges majort lásson, hanem egy ténylegesen élő települést, amit melleleg meg lehet tekinteni számos lehetőséggel és programmal. A probléma ezzel az ötlettel a forráshiány melle az is, hogy a lakosok egy része nem akar sem látványosság lenni, sem pedig tömeget nem

szeretne. A tömegturizmus pedig a természeti környezetre sem lenne jó hatással. Korlátozott turizmus esetén pedig a rendszer fenntarthatósága és megtérülése kérdőjelezhető meg. Speciális haléletterem, borozó kialakítása is egy felvetett ötlet a kastélyban, viszont egyéb fejlesztés hiányában szintén a hosszútávú működtethetőség a legfőbb probléma a projekt elkészítésének költsége mellett. A földterületek visszavételét, nehézgépek úthasználatának korlátozását és több lakos beköltözését is többen támogatnák. Elképzelések szerint Erdőfű lehetne egy kertvárosias jellegű külterület, melyből könnyen bejuthatnának a dolgozók Mohácsra. A szolgáltatások bővítése, például egy bolt kialakítása a lakók érdekeit szolgálhatja, de vásárlóerő hiányában nem tudna működni. Felvetődött, hogy a kastélyt ki lehetne alakítani irodáknak, és alacsony iparüzési adó mellett, talán több cég helyezné ide névlegesen a telephelyét. Ez a fajta adóbeszedés településektől való lehetséges elvétele azonban irrelevánssá teheti ezt az ötletet. Az iskola ökoiskolává alakítása, a falu ökofaluvá válása a kiránduló iskoláscsoportokat vonzhatja. Ennek a projektek azonban lenne egy már létező konkurenciája Erdőfűtől nem messze a Duna partján lévő mohácsi Lábasház. Madárkórház, lovarda, konferenciaterem kialakítása is felvetődött a nagyméretű magtár épületében. A környezet vízutánpótlása, a vizes élővilágok kialakítása szintén olyan ötlet, mely komplex és nehezen megvalósítható.

Szeretnék rátérni a valamivel könnyebben megvalósítható realistább ötletek ismertetésére. Egy mozgóbolt szolgáltatás kedvezhetne a főként idősebb lakosoknak. A futárcégek nem szállítják ki Erdőfűre a megrendelt terméket az elektromos járművek alacsony hatótávja miatt, ezért Kölkeden szükséges átvenni azokat. A szemétszállítás helyzete már sokat javult, de még mindig nem hasonlítható a városi szolgáltatás minőségéhez. Egy apróbb cél a megszűnt tájház kiállítási anyagának újbóli megtekinthetővé tétele. A buszforduló rendbetételét is többen kérték, hiszen így a major központjában mindig felgyülemlik a víz és a sár kellemetlenséget okozva sok lakónak, hiszen azon keresztül lehet eljutni a cselédházak felé is. Egy víztározó létesítése tüzesetek orvoslására, lakáskiadási program az üresen álló ingatlanok csökkentése érdekében, valamint több falusi szálláshely kialakítása, például az egykori iskolából is szerepel az ötletek között. Olcsó kategóriás átmeneti szállások kialakítása egy lehetséges cél lenne, főként a Mohácsi Búsójárás idejére. Az utolsó ötlet, vagy inkább kérdés a lakosok felől, hogy az ötletelésbe, fejlesztésekbe még inkább vonja be őket az önkormányzat, hiszen egy olyanfajta jövő lenne a legjobb, amely az ott élők érdekeit szolgálja.

Utolsó pontban szeretném ismertetni az önkormányzat részéről tett ígéreteket és elkészült projekteket. Egy ígéret, hogy a cselédsor mögötti törmelék kupacokat eltakarítják, így egy kellemes zöldfelület lesz ott újra. A kastélyt szellőztetik, hogy ne dohosodjon még jobban be. Főként az idősek részére rendelkezésre lett bocsátva a falubusz, aminek a segítségével

eljuthatnak orvoshoz vagy a városba. A falugondnok segít a bevásárlásban, ügyintézésben, az Erdőfüre költöztetett közmunkás pedig a zöldfelületek gondozását végzi, valamint az egyéb javítási és karbantartási munkákat. Biztosított az önkormányzat egy fűnyírótraktort a munkák elvégzéséhez. A polgármester úr megjegyezte, hogy fontolgatják néhány önkormányzati ingatlan eladását, így talán olyanok vásárolják meg, akiknek van tőkéje a felújításukhoz, illetve az eladásból befolyó összegből a megmaradt önkormányzati lakásokat lehetne fejleszteni. Az értékesítésnél viszont szükségeszerű, hogy azok ésszerű árcédulával csábítsák a vevőket, különben kudarcba fulladhat az ötlet. Az egységes településkép megőrzésének, és a további jelentősebb átépítések megakadályozásának érdekében megfontolandó az épületek külső módosíthatóságának korlátozása. Az elképzelések többsége tőkeigényes. Ezért zárta a gondolatait azzal a polgármester úr, hogy ha tőkeigényes projektek megvalósítására nincs is lehetőség, a jelenléttel, a segítségnyújtás felajánlásával, és az olyan apróságok engedélyezésével, mint az állattartás, még mindig tudják jobbá tenni a helyiek életét.

Ma az Erdőfü szónak több jelentése van. Egyszerre jelenti a nyugalmat és a békét, a szegénységet és az elmaradottságot, a büszke múltat és a keserűdes jelent, az értéket és a pusztulást. Erdőfü problémái régre nyúlnak vissza, és egy bonyolult egységet alkotnak. Jövője is kérdéses, de ötletek lennének a fejlesztésére. A legtöbb projekt viszont önmagában nem hozna változást, hanem egy komplexebb területfejlesztési koncepcióra lenne szükség. A lehetőségek ehhez azonban nem adóttak. Az Erdőfüi kutatásom eredményeinek ismertetését néhány idézettel zárnám, melyek az interjúk során hangzottak el. Kezdem a dolgozat címét is adó idézettel:

„Csendes, békés, temető felé vezető út...”

„Csak, amikor ránézek ezekre a leamortizálódott lakásokra, akkor hányingerem van”

„Itt is sok mindent lehetne csinálni, de ki?”

„Szerettem volna elmenni kicsit a világtól”

„A települést kéne megtölteni élettel, nem egy kirakatot csinálni”

„Csak itt nem a komfortszint a probléma, hanem hogy nincs plafon”

„Én biztos, hogy más körülményeket képelnék el magamnak”

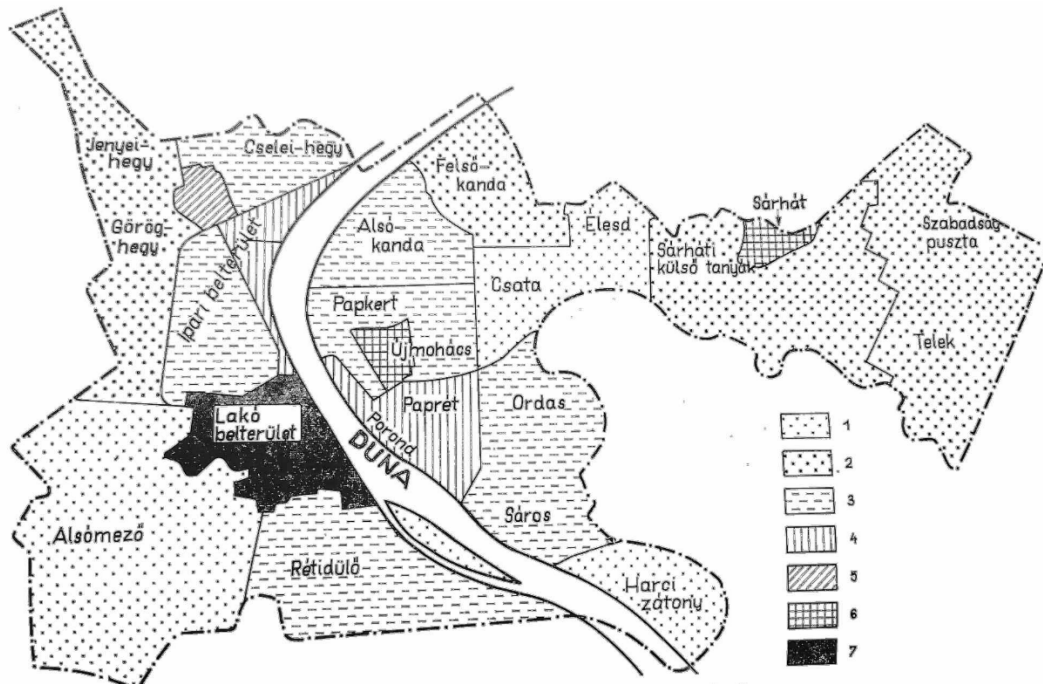
„Minden a pénznél akad meg...”

„Nem látom, hogy olyan nagy dolgot tudnék tenni... fenntartjuk a rendszert”

„Szeretünk itt élni...”

3/2: Erdőfü szomszédságában elhelyezkedő két másik külterületi egység bemutatása, kutatásuk módszertana

Erdőfü helyzetét szeretném most összevetni a két hozzá közel eső nagyobb méretű, más morfológiájú és típusú külterületi településrészszel, hogy a mohácsi mikrotérség három fő külterületitípusát megismertethessem és a következő pontban pedig majd összehasonlíthassam őket egymással.

14. ábra: A külterületek népsűrűsége 1970-ben (Fő/km²)

Jelmagyarázat: 1 = 1-10, 2 = 11-25, 3 = 26-50, 4 = 51-200, 5 = 201-400, 6 = 401-600, 7 = 601 felett.

Forrás: (Erdősi & Lehmann, 1974)

A Mohácsi Szőlőhegy szerkezetében egy széles csíkot látunk, mely összeköti Lánycsókot Bárral. Kitűnik a sávot átvágó két nagyobb út a két patak völgyben, valamint a nagyobb magaslatok (Görög-hegy, Jenyei-hegy, Cselei-hegy). Bár sokféleképpen felhasználható a Szőlőhegy, például morfológia alapján, én azonban földrajzusként inkább Lánycsóktól Bár irányába haladva mutatnám be a területet, ezzel talán könnyebben megérthetővé téve azt. A Kossuth Lajos utcából (Lánycsók) nyílik a Kismérési dűlőút, mely a falu fő külterülete. A nagyrészt aszfaltozott dűlőn haladva több kitelepült lakossal is találkozunk. Az út második fele már Mohácshoz tartozik. Itt is találunk kiköltözött lakosokat, igaz kisebb számban, valamint a földesutat is csak a szabari úttól pár háznyira váltja fel ismét aszfaltút. Ezen szakasz mentén családiházak falusias beépítettség a jellemző, mely tovább folytatódik a szabari út szemközti szakaszán. A szabari út bevezető szakaszát nevezi a köznyelv Paprikamalomnak. A főút későbbi szakaszán több családi házzal is találkozhatunk. Az út bal oldala (Mohács felől nézve) mentén

keskeny szalagtelkek találhatók, melyeket közvetlenül a főútról lehet megközelíteni. A jobb oldalon található a Jenyei-patak által keresztezett Muslinca tér. A tér mellett, és az innen nyíló völgyutakban szintén több állandó lakos van, azonban inkább a mezőgazdasági hasznosítás a jellemző. A szabari út Mohácshoz tartozó utolsó szakasza a Vaskapu, ahol egy meredek emelkedőn vághatunk át a vonulaton. A Vaskapu Kastély egyik fontos borászati központja a vidéknek. A Felsőmező utcáról nyílik a Csernavölgy dűlőút, mely a Szőlőhegy egyik központja. Itt található egy rendezvényterem és egy pizzeria. Észak felé haladva pedig elérünk a Szőlőhegy igazi központjához, mely már belterületnek számít. A Budapesti, és a Bári út találkozásánál található az egykori iskolaépület, mely ma óvodaként funkcionál, valamint kicsit beljebb a főutaktól, a Csencsevár utcáról közelíthető meg a Szent Jakab kápolna. Ezen a környéken kisvárosias-falusias beépítettség jellemző. Budapest irányába tovább haladva, valamint a somberekai út mentén hasonló a beépítettség, mint a szabari útnál. Az út jobb oldalán, a völgyben a Csele-patak folyik. Itt található a Szent Miklós Vizi-, és Taposómalom, mely nagyon népszerű látnivaló. A Csele-pataktól északra a Szőlőhegy mohácsi része egybeépült a bárival. Itt sok, nagyobb méretű, drágább ingatlannal találkozhatunk, egy magasabb presztízsű környék. Egy lakó-, és üdülőterületként funkcionál, a Duna partján elterülő Csele üdülőteleppel együtt (Erdősi & Lehmann, 1974).

Szőlőhegy sokak számára vonzó lehet. A nem annyira frekventált területei is közel találhatóak Mohácshoz. Ezeken a belső területeken viszonylag alacsony ingatlanárak jellemzőek még ma is. A Dunai panorámás telkek pedig akár nyaralóként, akár állandó lakhatás céljából vonzóak. Megközelíthetőségük lényegesen jobb, egy részük belterületnek számít, így a szolgáltatások is könnyebben elérhetőek. Szőlőhegyen az elmúlt években néhány nagyobb fejlesztés is történt a központibb területeken, például a már említett rendezvényhelyszín kialakítása és a környezetének rendezése, az óvoda modernizálása.

Saját kutatásomban Szőlőhegy külterületi besorolású részét vizsgáltam, főként a Muslinca tér környékét. A módszertanom ugyan az volt, mint Erdőfü esetében. Egy életút interjú készült egy házaspárral, akik a Jenyei-völgyben laktak. Ezt megközelíteni a Muslinca tér felől a legkönnyebb. A telkükön található kert, melyet kialakítottak, megnyerte a fenntartható kertek versenyt, és egy gyönyörű virágos oázist képez. Rajtuk, és további interjúkon kívül több szőlőhegyivel beszélgettem még röviden, valamint saját tapasztalatokkal is rendelkezem. A következőkben szeretném bemutatni a kutatásom eredményeit.

Szőlőhegy (továbbiakban csak a Muslinca tér környezetét értve alatta) a nyugalom és a béke szigeteként értelmezhető. A szabadság érzetét nyújtja, ahol a kerítések, sövények nélküli telkeken keresztül szaladnak az őzek, rókák, vadak. Az általam vizsgált területen találhatók

állandóan ott élő lakosok is, de a legtöbben csak hétvégi teleknek hasznosítják a birtokukat. Az épületállomány nem fiatal, kevés a családi háznak tekinthető ingatlan, inkább a kis prэшázak, vagy azok tovább bővített változatai a jellemzőek. A kutatás során számomra az derült ki, hogy minden probléma csak nézőpont kérdése, és minden változtatás sok negatív vonzattal jár együtt. Például az, hogy az özek bejárnak a telkekre egy kellemes látvány, viszont ott létük negatív hozadékokkal is rendelkezik. Egy kerítés felhúzása kiküszöbölné ezt a problémát, de más útvonal elé kényszerítené az állatokat. A közvilágítás hiánya miatt tisztábban láthatóak az égen a csillagok, azonban nehézségeket is okoz. Szőlőhegy megköveteli azt, hogy alkalmazkodóképes legyen az, aki oda szeretne költözni. Például, ha napokig tartós eső várható, nem árt olyan helyre tenni az autót, ahonnan ki is lehet jutni a sáros időben. Aszfaltozott út ugyanis nincs, csak egy kis darabon. Néhány éve a Muslinca téren keresztülmenő bekötőutat aszfaltozták le, illetve a völgyút tetején van egy nagyon rossz minőségű köves út, illetve még a Vaskapu felé kanyarodó útszakaszon, de ezeket leszámítva csak a nyomvályús földút a jellemző. A hegyről lezúgó csapadék pedig folyamatosan mélyíti a kerékjáratokat. Tömegközlekedés a szabari úton van, azonban a buszmegálló gyalogosan már nagyon messze van, ráadásul nem vezet oda járda vagy gyalogút. Ezek miatt a terület nehezebben megközelíthető vagy elérhető. Infrastrukturális ellátottsága a belterületekéhez képest rossz, ugyanakkor villany, víz, mobil-, és internethálózat található, igaz, ezek többsége bővítésre szorul. Többen például a vizet fűtőkútról használják. A fűtést fával esetleg árammal oldják meg a legtöbben. A postás, futár házhoz jön, de a szemetet már csak a bekötőút elejéről viszi el a kukásautó zsákokban. Fejlesztés kevés történt, a már említett bekötőút az egyetlen említendő az elmúlt tíz éven belül. Inkább a lakók, kilátogatók teszik kellemesebbé az ottélést. Közösségi kátyúzás zajlik mindenféle törmelékkal, a lakók intézik a mélyút partfalának és közepének nyírását, az ágak visszavágását. Fejlesztési javaslatok között szerepel az út aszfaltozása, a közvilágítás kialakítása, szemétszállítás megszervezése, az infrastruktúra fejlesztése és kiegészítése például szennyvízhálózattal. Ezek mind szükségesek ahhoz, hogy nemcsak egy vonzóbb hely legyen a kiköltözők számára Szőlőhegy, hanem hogy turisztikai célponttá is válhasson. A házaspárral, akikkel az interjút készítettem megemlítették, hogy szeretnék, ha a telkükből egy látogatható ökokert lenne, ez azonban a fent leírt problémákból fakadóan jelenleg nem lehetséges.

A sziget egy teljesen más képet mutat, mint Szőlőhegy. A Margitta-sziget látképe 1956-ig nagyon hasonló. Különböző morfológiájú tanyaközségek jellemezték, valamint a legeltető állattartás. Sok német valamit sokác lakott a szigetben, utóbbiaknak saját révjük is volt. Az ötvenhatos árvíz előtt több iskola is működött a tanyavilágban. Az itt élőket nem sikerült

bevonni a Termelőszövetkezetekbe, hanem a hatalmas és zezugos szigeten rejtegették az állataikat. Az 1956-os jegesárvíz, majd az újjáépítések gyökeresen megváltoztatták a sziget településképét és megítélését. Az árvíz által lakhatás nélkül maradt parasztházakat újonnan épült tanyaközpontokba vonzották. A legjelentősebb és legszebben kiépített Újmohács, mely hangulatában egy hosszú fejlődés során kialakult falut idéz. A belső területek központja Sárhát lett, míg a déli területeké pedig Homorúd, mely később saját közigazgatással önálló faluvá vált, ezzel jelentős területet elcsatolva Mohácstól. Ezek a tervezett, csoportos és zárt mintafalvak életszínvonalbeli emelkedést kínáltak a beköltözőknek. Mára egyéb belterületnek vannak nyilvánítva. A sziget szerepe azonban csökkent a túlparti városi lakók számára. A földeket termelőszövetkezetekbe vonták, és már kevésbé volt jellemző a háromlakiság, vagyis, hogy a városi lakosnak van egy szőlőhegyi parcellája, ahol gyümölcsöt termeszt, és van egy szigeti tanyája, ahol nagyobb mértékben folytat mezőgazdasági tevékenységet, állatokat tart. A megmaradt tanyás külterületek átalakultak, utcákba rendeződtek, lakosságuk folyamatosan apadt, és apad ma is, néhány területet teljesen lakatlanná téve. A szigetből egy megvetett hely lett, ahol a lakosok büntetést érdemeltek, mivel korábban ellen álltak a rendszer nyomásának. Ez a megvetettség, elfelejtkezés jellemző volt akkor is, mikor munkát keresett egy szigeti és jellemző ma is. A központi belterületen lakó mohácsiak többsége vagy egyáltalán nem volt még a túloldalon, vagy ha volt is, nem járta be az egészét. Pedig Mohács közigazgatási területének nagyobb része a szigetben található (lakosságának azonban kisebb része), annak ellenére, hogy a földrajzi kistáj csak egy része tartozik a városhoz (Erdősi & Lehmann, 1974).

Ha ma a város felől áthajózva a komppal a baracskai útra érkezünk. Még az árterületen belül (hiszen a gát bentebb húzódik) található Porond, mely a sziget üdülőterülete, apróbb lábakon álló változatos anyagokból épült házakkal. Ettől északra található a strand, mely nemrég lett fejlesztve és kísértetiesen közel lesz a hamarosan felépülő hídhoz. A baracskai úton a gáton áthaladva érkezünk Újmohácsra. Ez egy falusias jellegű pár utcából álló központja a területnek óvodával, iskolával, bolttal, kocsmával. Ettől északra található Papkert és Kanda, délre pedig Paprét és Sáros. A főúton haladva a sziget belseje felé látható Csata és Élesd, délebbre Ordas, valamint a Riha-tó. Ennek csak az északi partja tartozik Mohácshoz, a déli part és az arrafelé található tanyák Homorúddhoz tartoznak. Kelet felé tovább haladva található Sárhát és Sárhátkülsőtanyák, Felsőlög, valamint Szabadságpusztá és Telek.

A Margitta-sziget a pihenés és a csend helye, főleg a külterületi részeken. Ugyanakkor az elmaradottságot is szemlélteti, hiszen Mohács irányából a komp már régóta kevésnek bizonyul a forgalom lebonyolításához, pedig hazánk legnagyobb kompja, a Sziget közlekedik itt, illetve az elzártság, szegregáció csökkentését sem segíti az, hogy nincs híd a város két fele

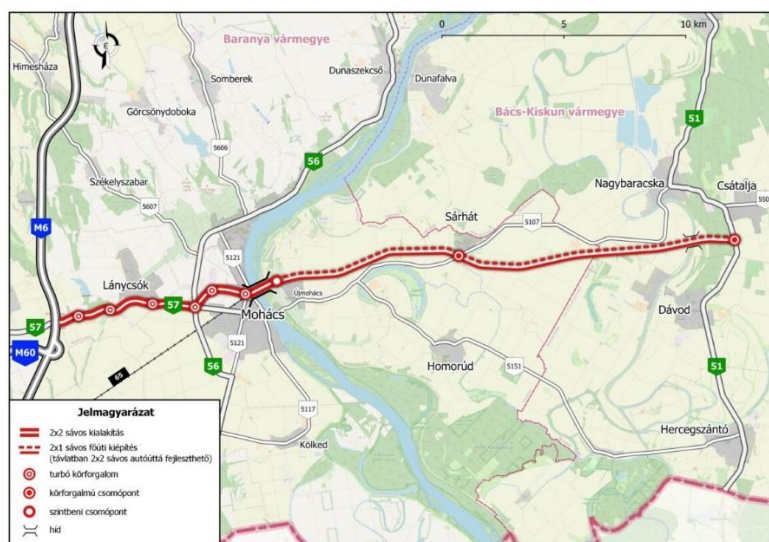
között. A közlekedési nehézségeket súlyosbítja, hogy a révátkelés ki van téve az időjárási viszonyosságoknak, a hajókat pedig folyamatosan kell karbantartani. Az általam vizsgált időszakban is a Sziget komp karbantartáson volt, így hónapokig a jóval kisebb Liget próbálkozott a forgalom terhével. A kisebb befogadóképesség miatt több fordulót kellett tenni, hiszen csúcsidőben nem bírta el az autóforgalmat, illetve volt olyan, hogy átkelés közben ált meg a hajó és kezdett sodródni lefelé a Dunán. A kompközlekedést hivatott felváltani a talán néhány év múlva elkészülő híd, mely kétszer két sávjával egy gyorsforgalmi út részét fogja képezni. A primer kutatásomban kíváncsi voltam arra, hogy mi erről a szigetiek véleménye, hiszen ők lakosként másképp értékelik a hidat. A kutatásom módszertanát már ismertettem, az elkészült mélyinterjúkon kívül, itt is több helyi lakossal beszélgettem. A két elkészült interjúból az első két idősebb Papréti hölgygel készítettem, míg a másodikat pedig egy előző ciklusban képviselőként dolgozó Kandán élő tanárúrral. Vele bár életút interjút készítettem, a kérdéssort kiegészítettem néhány szakmai kérdéssel. Most szeretném ismertetni a kutatásom eredményét. Az eredmények nagyrészt az Újmohács körüli külterületekre vonatkoznak.

A sziget mai napig egy békés és nyugodt hely. Rengeteget lehet biciklizni, sétálni a síkvidéken. Rengeteg az üresen álló tanya, így gyakori, hogy a szomszédok kilométerre laknak egymástól. Sok gazdának csak a földterület kell, emiatt vagy haddja, hogy összedőljön az épület, vagy lebontja. Többen viszont csak nyaralónak tartják a tanyát, vagy mert érzelmileg kötődnek hozzá. Eladó ingatlan kevés található, sokan kívárnak a híd miatt. Infrastrukturális ellátottsága változó, villany és víz általában van, szennyvíz nincs, gázzal lehet fűteni bizonyos helyeken. A szemetet Vaskútra szállítják. A közlekedési helyzet nem a legjobb. A legnagyobb probléma, hogy a komp drága és csak félóránként közlekedik, emiatt hosszú időbe telik a közlekedés a városrészek között, például a mentő is lassabban ér ki a helyszínre. Buszközlekedés csak Újmohácsra irányul, a külterületekre nem. Akik tehetik, Bajára járnak nagybevásárlásra, nem pedig Mohácsra vagy Pécsre. A külterületek között is rossz állapotúak az utak, bár sokat javultak az elmúlt évtizedben. A hosszú Sáros és Papkert felé tartó dűlő viszont nagyon rossz állapotban van, és a lakosság alacsony száma, meg a horribilis költségek miatt ez nem is fog változni.

A covid idején megfigyelhető volt, hogy többen kiköltöztek a szigetbe, hogy kicsit magányosabb körülmények között gazdálkodhassanak. A kertművelést támogatva a karantén idején indult az önkormányzat programja, melynek keretében a résztvevők birtokait ingyenesen felszántották és biztosítottak vetőmagot is, hogy csak gondozni keljen a földet. Ennek hatására sokan, akik előtte nem foglalkoztak már földműveléssel, újra belevágtak.

A sziget fejlesztésére is több ötlet, kiindulási alap született. Például, az egykori sokác közösség mély vallásossága, mely a mai napig jellemző, főleg Kandán, ahol a vallásos ünnepekor száz fős embertömeg is összegyűlhet. Ezért is lett kialakítva egy megújult imaház. A Mohács 500 program keretében projektterv egy kápolna létesítése Kandán. A gáton halad az Eurovelo 6 bicikliút vonal. Ezt tovább építve a szigeten lehetne kiépített szálláshely, biciklikölcsönző. Akár egy kis biciklis körút is kialakítható lenne a Mohácsi-szigeten. A Búsójárás, mely a szigeti oldal hagyománya is, egy jobban kihasználható háttérrel szolgáló helyszíne lehetne a sziget, ha könnyebben megközelíthető és kiépítettebb lenne. Mivel a belvárosi oldalon már Pécsig lefoglálnak mindent, egy ideiglenes, alacsonyabb kategóriás szálláshelyre nagy igény mutatkozhat. Az evezősök támogatását szolgálhatná egy evezőközpont kiépítése. A Margitta malom felújítása és hasznosítása egy Selyemgyárhoz hasonló kulturális központot adhatna a szigetnek. A gasztronómia iránt érdeklődőket vonzhatná a Mohács Szigeti Áttelelő Káposzta, mely egy saját káposztafélé, valamint a Kandai Mangalica, mely mára kihalt, de a géneket még hordozzák az utódok. A legfontosabb azonban az út, vagyis az elérhetőség javítása, valamint a szikesedő környezet vízutánpótlása, mely probléma miatt gyorsan romolhat a termőföldek minősége.

Az elérhetőséget hivatott orvosolni a híd, mely megépülését támogatja már régóta a lakosság, hiszen emiatt kikerülhetnek a megbélyegzett, hátrányos helyzetükből, ugyanakkor sok ellenérv is szól mellette. Az egyik ilyen pont az elérhetőséghez kötődik. Hiszen eddig, aki a komppal átment a szigetről, egyből Mohács belvárosában találta magát, ahol összpontosulnak a szolgáltatások. A híd azonban északabbra fog haladni, és az átkelő az ipari park peremén találja majd magát, emiatt lényegesen tovább tarthat eljutni a belvárosi intézményekbe. Talán egy újabb helyi autóbusz vonal segíteni fog ezen a problémán. A másik félelem, hogy a csendesség csökkenni fog. Újmohács határában halad majd a gyorsforgalmi út, mely keresztezni fogja a teljes szigetet, megváltoztatva a képét. Több épület is áldozatul esett a beruházásnak, ugyanakkor számtalan új épülhet. Akár vállalkozásoknak, akár magánépítkezéseknek jelölhetnek ki új parcellákat. A híddal feltehetőleg a közbiztonság is romlani fog, hiszen nem jelent akkora problémát, költséget az átjutás. A tanyán élők pedig a nyitott ajtókhöz és nem létező kerítésekhez vannak szokva. A híd felépülte után viszont a sziget Mohács új rekreációs központja lehet, főleg a híd és Porond közötti partszakasz és erdő. A további fejlesztésekbe, elképzelésekbe pedig nem volt lehetőségem betekinteni, a híd felépülésének hatásai amúgy is egy új kutatást igényelnének már.

15. ábra: A híd tervezett nyomvonala.

Forrás: temabarany.hu

Most, hogy taglaltam az összehasonlítási alapként szolgáló két másik külterületi egységet Mohács mikrotérségében, szeretném összevetni egymással a kapott eredményeket, megvizsgálva, hogy Erdőfü várható fejlődése mennyiben más Szőlőhegyhez vagy szigethez képes. Mielőtt azonban erre rátérnék, két interjúból származó idézetet még beszúrnék ide.

„Vannak szomszédok, de egészséges távolságra”

„Itt a jóisten vigyáz mindenkire...”

3/3: Eltérő helyzetben lévő külterületek összehasonlítása

A három általam vizsgált külterület különböző történettel rendelkezik, azonban az közös bennük, hogy a múltban sokkal nagyobb mezőgazdasági szerepük volt, mint napjainkban. A szocializmus idején sokat változtak a külterületek. Erdőfü az ötvenes években népességének a csúcán volt virágzó élettel. A szigeten aktívan ellenálltak a kollektivizálásnak, majd a jegesár utáni tanyaközpontokkal újjáépített terület egy büntetett, megvetett pozícióba került. Ez a büntetettség Erdőfüt is elérte, hiszen szándékos kihalasztásra ítélték, és tervezetten költöztették el a lakosságot. A két csökkenő lakosságú külterülettel szemben, Szőlőhegyen épültek az új utcák, főleg melyek a város ipari parkjához közel estek, de a külsőbb részeket is aktívan hasznosították.

Napjainkban a legnagyobb problémát a megközelíthetőség jelenti. Szőlőhegy ilyen szempontból jó helyzetben van, de az aszfaltozott utak sok esetben csak addig tartanak, míg a főútról látni lehet őket, utána a közösségi útművelés a jellemző. A szigetre és Erdőfűre való eljutás pedig különösen nehézkes. Egyikhez egy borzalmasan rossz és szűk utca vezet, a másikhoz pedig kompozni kell. Ez sokat javulhat a híd felépülése után, igaz attól még a

dűlőutak állapota nem fog javulni. Az épületállomány Erdőfű esetében a legegységesebb, és arányaiban a legrosszabb állapotú. A lakók többsége a kicsi telekkel rendelkező cselédlakásokban él. Szőlőhegyen nagyon vegyes a beépítettség, és bár egyaránt vannak elhagyatott és gondozott területek, a településkép mégis egy kellemes benyomást kelt. A lakott ingatlanok mérete a hodályoktól az apró viskókig terjed, sokszor elit környéken találva meglepően lepusztult ingatlanokat vagy fordítva. A szigeti tanyák szintén változatos képet mutatnak, igen kevés a megőrzött, régies tanyaépület, inkább a szocialista korszak lenyomata a jellemző. Lakosságszám Szőlőhegyen a legmagasabb, a külterületen 300 fő körül van, a szigeti tanyákon 200 fő környékén, Erdőfűn pedig mindössze 15 állandó lakos van. A fenntarthatóságot támogatók mindhárom külterületen megtalálhatók, akik ökogazdálkodással, ökokerttel, ökoportával segítik a környezetünk állapotának javítását. Az infrastruktúra mindenütt fejlesztésre szorul és komoly hiányosságokat mutat. A tömegközlekedés hiányos mindhárom vizsgált területen. Erdőfűre napi két busz közlekedik, Szőlőhegy külterületét csak a Székelyszabar felé haladó buszok szolgálják ki, a szigetbe pedig csak a baracskai út mentén közlekedik autóbusz. Emiatt egy-egy külső, periférikus területen élőknek akár több kilométert is kell utazni egy buszmegállóig. A szikesezés, mint nagy probléma főként a vizes élőhelyekhez kötődik, a Margitta-szigethez, ahol például a Riha-tó már szinte teljesen kiszáradt, valamint Erdőfűhöz, ahol szintén csökken a talajvíz mértéke. Ez különösen nagy probléma, hiszen a terület nagy része a nemzeti parkhoz tartozik. A nehézségek orvoslását akadályozó legnagyobb probléma szintén közös jellemzője a vizsgált külterületeknek, a tőkehiány. Mivel a központi beleterületeken sokkal többen élnek, így a nagyobb fejlesztések inkább oda összpontosulnak, több ember javát szolgálva ezzel.

Akikkel beszélgettem, többségében egy kellemes lakóhelyként írták le a környezetüket, ahol szeretnek élni a hátrányok ellenére. A csend, a nyugalom, a szabadság és a béke olyan jelzők, melyeket szinte minden interjúban halhattam. Ebben nagy változás talán csak a híd megépülte után lesz szigeten. A külterületen élők megtanultak alkalmazkodni a nehézségekhez és előnyükre fordítani azokat, amennyire lehet. Azonban a fennmaradásukhoz és a fejlődésükhöz szükségesek beruházások, melyekkel kellemesebbé tehető az élete az ott lakóknak.

Sok fejlesztési javaslatot hallhattam a lakók részéről. Ezek többsége mind a turizmus jelentőségét hivatott elősegíteni. Erdőfű esetében a skanzenfalu, konferenciaközpont, ökoturizmus, Szőlőhegy esetében a látogatható ökokert, szigeten pedig a biciklis, evezős turizmus fejlesztése hangzott el. Ezen fejlesztések igyekeznek kihasználni a terület adottságait, azonban megvalósulásukhoz számtalan probléma orvoslása szükségeltetik. Legkönnyebben a

sziget rekreációs térré alakulása következhet be a híd felépülte után. Mohács esetében Lánycsók jelenti az egyetlen igazán szuburbán jellegű települést, azonban a településen belüli szuburbanizáció egyik célpontja lehet a Szőlőhegy, mely már most is magán viseli az urbanizáció ezen szakaszának jegyeit. A híd a sziget életét is alakíthatja ilyen módon, ezt egyelőre megítélni nehézkes. Erdőfű esetében is van ilyenfajta elképzelés, azonban a nagy távolság miatt ez nem hiszem, hogy kialakulhatna. A szuburbán lakosnak azonban az esetek többségében nincs igénye több száz hektáros földekre, úgyhogy népszerűvé válhatnak a kisebb méretű parcellák, a nagyobbakat pedig esetleg megoszthatják. A természeti környezet óvása is célkitűzés mindhárom külterületen, valamint az infrastruktúra fejlesztése. Ezek talán a legfontosabb célok, melyek elősegíthetik a későbbi fejlődést.

4. rész: Következtetések, konklúziók

Célul tűztem ki a kutatásom elején, hogy igyekszem minél alaposabban megismerni a külterületeket, a problémáikat komplexen értelmezni. Megvizsgáltam a múltbeli fejlődésüket, hogy annak segítségével értelmezni tudjam a jelenlegi helyzetüket, és jövőképeket vízionáljak. A kutatásom hipotézise a külterületek differenciálódására vonatkozott, melyet szintén alátámasztott a vizsgálatom. Erdőfü egy negatív fejlődési pályán halad, és sajnos nem látni, hogy hamarosan kitörhetne szegregált helyzetéből. A szigeti külterületek életében nagy változást hozhat a híd, könnyebben elérhetővé válnak és talán kitörnek a negatív fejlődési pályájukból, bár szerintem a távolabb eső tanyák, mint Sáros, Ordas vagy Riha helyzete nem fog sokat változni az úthálózat állapota és a távolság miatt. Szőlőhegy már napjainkban is egy szépen fejlődő terület, nagyrésze már egyéb belterületnek számít, de a külterületek könnyen elérhető részeire is sokan költöznek ki. Most szeretném összegezni a kutatásomat, következtetéseket levonni, hogy tisztán láthatóvá váljon a külterületek helyzete Mohács mikrotérségében.

A szocialista vidékfejlesztés és a rendszerváltozás áldozatainak tekinthetők a vidéki térségeink. A lakosság központokba vonzása megfigyelhető volt az általam kiemelten vizsgált területeken is. Erdőfü esetében Beremendre és környékére telepítették a lakosságot, munkát és új lakásokat ajánlva nekik. Sziget egy büntetőhely lett, amelyben az újonnan kialakított tanyaközpontokba próbálták terelni a lakosságot, hogy kiszakadjanak a paraszti földművelésből. Szőlőhegy esetében pedig csak az iparterülethez közel eső részeken volt jelentős fejlesztés, mintegy munkáslakózónává alakítva a területet. A Dunai panorámás, vízparti üdülőtelep fejlődött még kisebb mértékben, mely napjainkig sem ált meg.

Az általam szűkebben vizsgált külterületeken az elmúlt tíz évben jelentős fejlesztés nem történt, mindössze pár apró projekt zajlott. Például Erdőfűn nyílászárókat cseréltek a kastélyban, a Muslinca téren egy rövid bekötőutat leaszfaltoztak, szigeten pedig az utak állapotán igyekeztek javítani murvával és aprókavicccsal. Több minden a lakók kezdeményezése miatt valósult meg, például a falusi turizmus kialakítása Erdőfűn, a közösségi útművelés a hegyen, és az imaház kialakítása Kandán. Számos érték található ezekben a településrészekben, és sok lehetőség is lakozhat bennük. A turizmus fejlesztése kiemelt cél, megoldási lehetőség a lakosság számára, azonban ehhez forrást találni nehézkes, hiszen itt nem csak annyiból állna, hogy felhúzzunk egy látogatóközpontot, hanem először utat kell építeni hozzá. A tömegesen megjelenő turisták pedig meg is változtathatják a csendes környezetet. Ezek miatt a nagyobb volumenű turizmus megjelenése nem várható egyhamar egyik külterületen, nem beszélve arról,

hogy Mohács városa sem egy kiemelt turisztikai desztináció, és a Búsójárást leszámítva nem igazán bír nagy vonzerővel Péccsel vagy Villánnal szemben. A fenntarthatóság és a természet megőrzése, mint globális törekvés fontos, hogy lokálisan is szerepeljen a célok között, például a szikesedő területek talajvízszint emelése vagy az ökokertek terjedése. Amit viszont megfigyeltem az ötletekkel, javaslatokkal kapcsolatban, hogy nincs teljes összhang a lakosok között, nincs megfelelő kommunikáció. Ez főleg Erdőfű esetében volt szembetűnő, ahol a különböző háttérű és korú lakosok, bár ismerik többé-kevésbé egymást és nincsenek sokan, mégsem tudtak egy fő fejlődési irányt javasolni a majornak, hanem különféle ötleteket mondtak, vagy ha volt is olyan elképzelés, amit megneveztek mindannyian (skanzenfalu), azt is különbözően képzeltek el, vagy nem tartották reális jövőnek. Ezért a kommunikáció erősítése és a közösség elképzelésének egységesítése szerintem egy hasznos törekvés lehet, amely segíthetné, hogy a polgármester is tisztábban lássa, milyen törekvése van a puszta lakosságának, és így könnyebben segíthetné őket.

A következő tíz évben az interjúalanyok szerint semmi jelentős változás nem fog bekövetkezni a lakóhelyükön, ez alól kivételt egyedül sziget jelenthet, a híd felépülte után (amennyiben 10 éven belül tényleg elkészül). Ha azonban nemcsak a következő, hanem az az utáni évtizedekben sem lesz jelentős változás, akkor főleg Erdőfű egy sanyarú sors elé néz, akár meg is szűnhet, mint régebben Gerechát. A sziget a híd felépülte után, a Szőlőhegy pedig már most is sokkal előnyösebb pozícióban van, így elnéptelenedés még fejlesztések hiányában sem, vagy esetleg csak nagyon periférikus részein következhet be. Jelenleg mindhárom külterületen nagy érdeklődés van az ingatlanok iránt, bár eladó/kiadó szinte egyáltalán nincs. Erre lehetne építeni az ingatlanok rendbetételére, telkek megosztásával, kialakításával. Az érdeklődők közül kevés az, akit a mezőgazdasági művelés is foglalkoztat, inkább nyaralónak, hétvégi háznak vagy kertvárosi lakásnak vennék sokan az ingatlanokat. Az infrastruktúra fejlesztése viszont ezek kialakításához feltétlen szükséges lenne. A mives, építészeti szempontból fontos házak, jellegzetes díszítések védelmére való törekvés is erősítendő, megakadályozva az utcaképbe nem illő, tájidegen átépítéseket. Építészeti értéket pedig képvisel Erdőfű teljes épületállománya, a sziget jellegzetes szoborral díszített tanyái, vagy a Szőlőhegy régi présházai, kúriái többek között.

Források hiányában elsősorban azokra az apró fejlesztésekre lehet koncentrálni, melyek jobbá és könnyebbé tehetik a lakók életét. Ezen kívül a szociális segítségnyújtás, ahogy Erdőfűnél bemutattam, lehet a legfontosabb törekvés az előregedő lakosság számára. A jelenléttel, odafigyeléssel és a segítőkészséggel pedig sokat lehet tenni a külterületen élőkért.

5. rész: Záró gondolataim

Körülbelül másfél éve fogalmazódott meg bennem, hogy milyen irányban szeretnék kutatni. Ezen kutatás előtt az előzőekben bemutatott külterületek csak alig ismert, különös területek voltak, melyeknek nem ismertem a problémáit, és nem láttam át, hogy egykor milyen fontos szereppel bírtak. Reménykedem a jövőre nézve abban, hogy nemcsak én fogom felfedezni a külterületek értékét, hanem minél több ember, aki beléphet a vidéki életbe, valamint az önkormányzatok is, hogy ne a problémát lássák bennük, hanem a lehetőségeket. Bízom abban, főként Erdőfüre gondolva, hogy a kilátástalansága ellenére sem fogja a lakosság feladni a lakóhelyét, kihalsztva ezzel a környék legszebben megmaradt uradalmi pusztáját.

Köszönetnyilvánítás

Hálás vagyok azért, hogy sokan támogattak abban, hogy most leírhassem ezeket a sorokat. Támogatás kellett ahhoz, hogy végül földrajz szakra jelentkezsek, és támogatás kellett ahhoz, hogy legyen időm befejezni ezt a munkát. Ebben pedig segítettek a szüleim, akik napokig mást sem hallottak, hogy gépelek, vagy az interjúkat hallgatom vissza, valamint segítettek az interjúalanyok keresésében is. Külön köszönettel tartozom a tanáraimnak, akik megismertették velem a településföldrajz és a turizmus szépségeit, és legfőképpen témavezetőmnek, Máté Éva tanárnőnek, aki igazította az utamat és keményen szanálta ügyetlen soraimat.

Irodalomjegyzék

- Ablicz Kinga. (2021). Zártkertek földhasználat - változásainak összefüggései a meredekség és megközelíthetőség tükrében Pilisi mintaterületen. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 10(1–2), 3–25.
- Ardelean-Takler Annamária, Pintér János, & Bajmócy Péter. (2022). A tengelici majorok és szőlőhegyek társadalomföldrajzi vizsgálata. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 9(1–2), 166–182.
- Aubert Antal, & Papp Júlia. (2015). Aprófalvak, mint rekreációs életterek - Kisújbánya. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 4(2), 149–161.
- Bajmócy Péter, & Balogh András. (2014). Kihalás szélére sodródott falvak Magyarországon. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 3(2), 3–12.
- Bajmócy Péter, & Jakus Imre. (2023). A szuburbanizáció szakaszai, és azok térbelisége Magyarországon. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 12(1–2), 29–45.
- Balogh András. (2015). Aprófalvak és majorok: településföldrajzi hasonlóságok és különbségek. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 4(2), 24–43.
- Balogh András, & Bajmócy Péter. (2014). Elnéptelenedő külterületek. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 3(különszám), 59–69.
- Balogh András, & Bajmócy Péter. (2022). Külterületi fekvésű majorsági területek eltérő fejlődési pályái Győr-Moson-Sopron és Békés megyei mintákon. *COMITATUS Önkormányzati Szemle*, 10–24.
- Baranyai Gábor, & Baranyai Olga. (2014). Határ menti térségek fejlesztési lehetőségei – Az Őrség példája. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 3(különszám), 36–45.
- Becsei József. (2010). Az alföldi tanyarendszer településmorfológiai sajátosságai. In K. I. P. Trócsányi András (Ed.), *Tér - Talentum - Tanítványok* (Vol. 1, pp. 57–72). Publikon.
- Becsei József. (2015). A tanyaprobléma ma. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 4(2), 5–23.
- Becsei József. (2020). A települések külterülete. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 9(1), 3–21.
- Beluszky Pál, & Bajmócy Péter. (2023). A falvak funkcionális típusai Magyarországon. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 12(1–2), 11–28.

- Bokor Péter. (2014). Szigethalom településmorfológiája. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 3, 8–18.
- Bugya Titusz, Nagyvárad László, & Roncyk Levente. (2010). A felszínborítás változásának vizsgálata a pécsi agglomerációban 1985 és 2006 között. In K. I. P. Trócsányi András (Ed.), *Tér - Tálerum - Tanítványok* (Vol. 1, pp. 145–155). Publikon.
- Csapó Tamás, Kovács Gábor, & Lenner Tibor. (2020). Salgótarján történeti földrajza és településmorfológiája. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 9(1), 68–85.
- Csatári Bálint. (2022). A tanyák. *METSZETEK - TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT*, 8(4), 93–109.
- Dudás Renáta. (2013). A szuburbanizáció és a dezurbanizáció folyamatai Magyarországon az érintett települések önkormányzatainak szemszögéből. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 2(1), 20–31.
- Dunai Szigetek. (2013, December 7). *Karapancsa*. Dunaiszigetek.Blogspot.Com. <https://dunaiszigetek.blogspot.com/2013/12/karapancsa.html?m=1>
- Dunai Szigetek. (2018, August 7). *Főhercegi vasút Erdőfüre*. Dunaiszigetek.Blogspot.Com. <https://dunaiszigetek.blogspot.com/2018/08/fohercegi-vasut-erdofure.html?m=1>
- Egyéb belterület*. (2011). KSH.
- Elblinger Ferenc. (2024, April 8). *A Bellyei Uradalom két kastélyparkja*. Fák, Erdők, Parkok. Elbi Blogja. <https://elbiferrum.blogspot.com/2024/04/a-belyei-uradalom-ket-kastelyparkja.html?m=1>
- Erdősi Ferenc, & Lehmann Antal. (1974). *Mohács földrajza*.
- Fodor István, & Gálosi-Kovács Bernadett. (2010). Gondolatok a fenntartható települési környezetről. In *Tér - Tálerum - Tanítványok* (Vol. 1, pp. 145–155). Publikon.
- G. Fekete Éva. (2015). Társadalmi innovációk a helyi foglalkoztatásban. In S. M. L. K. Veresné (Ed.), „Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia = „Balance and Challenges” IX. International Scientific Conference: A Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából: Konferencia Kiadvány = Proceedings. Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar.

- Gálné Horvát Ildikó. (2012). Tanyaközpontok Hódmezővásárhely vonzásában. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 1(2), 117–127.
- Györffy István. (1937). A magyar tanya. *Földrajzi Közlemények*, 65(4–5), 70–93.
- Hegedűs László Dávid. (2018). Az elérhetőség változása a 2014-es vonalhálózati átalakítás után Pécsen, a külső városrészek példáján. *Területfejlesztés És Innováció*, 12(1), 26–35.
- Hidvégi Brigi. (2022, August 25). *Ismeretlen vidéken az ország déli csücskében - Karapancsa vadászkastélyai*. Turistamagazin.Hu. <https://www.turistamagazin.hu/hir/ismeretlen-vidéken-az-ország-deli-csucskeben-karapancsa-vadaszkastelyai>
- Ibrar Ullah, Kovács Gábor, & Lenner Tibor. (2022). Urban flood assessment to flood using GIS based AHP approach. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 11(1–2), 154–165.
- Imre Kovách, & Boldizsár Gergely Megyesi. (2018). A vidék 30 éve. A magyar vidék alakulása az erőforrások, a társadalmi tőke és fejlesztéspolitikai változásainak tükrében. *Erdélyi Társadalom*, 16(1), 83–104.
- Kis Krisztián. (2011). A vidék és a vidéki térségek meghatározásának európai vonatkozásai: történeti áttekintés az Európai Bizottság új város-vidék tipológiája apropóján. *JELENKORI TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI FOLYAMATOK*, 6(1–2), 105–112.
- Kókai Sándor. (2014). A Marosszög külterületi népessége (1910). *Településföldrajzi Tanulmányok*, 3(2), 124–137.
- Kovács Teréz. (1986). A tanyavilág társadalmi-gazdasági és életmódbeli változásai 1953 és 1983 között (egy Becsén végzett felmérés alapján).. *Létünk*, 16(2), 266–276.
- Kovács Teréz. (2006). *Az egyéni mezőgazdálkodás és területi különbségei Magyarországon*.
- Kovács Teréz, & Bray Ágnes. (2021). Alföldi tanyák és tanyapolitikák a múltban és a jelenben. *ACTA SOCIOLOGICA: PÉCSI SZOCIOLÓGIAI SZEMLE*, 7(1), 4–22.
- Kovalcsik Tamás, & Nagy Gyula. (2022). A szuburbanizáció és a választói magatartás térbeliségeinek összefüggései Magyarországon. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 11(1–2), 72–89.
- Központi belterület*. (2011). KSH.
- Kristóf Andrea. (2015). Adalékok Miskolc külterületeinek sajátosságaihoz. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 4(2), 55–67.

Külterület. (2022). KSH.

Lehőcz Róbert, & Dövényi Zoltán. (2020). Az “Elsüllyedt falu” a szocializmus évtizedeiben. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 9(1), 86–97.

Masinka Kitti. (2018a). A magyar településhálózat hagyományos elemei - külterületek vizsgálata és tipizálása a Dél-Dunántúlon . *TELEPÜLÉSFÖLDRAJZI TANULMÁNYOK*, 7(2).

Masinka Kitti. (2018b). DIFFERENCIÁLÓDÁS, ELZÁRTSÁG, FEJLESZTÉSI KÉRDÉSEK KÜLTERÜLETI LAKOTT HELYEKEN – ESETTANULMÁNYOK A MEZŐFÖLDRŐL. *Földrajzi Tanulmányok*, 285–288.

Máté Éva. (2021). *Perforálódó rurális településhálózat A vidéki terek sajátos átalakulási folyamatai magyarországi példákon.*

Mihály Melinda. (2018). Posztszocialista átalakulás a vidéki terekben - A szociális gazdaság szerepe a rurális területek periferezálódásának visszafordításában. In É. N. Z. L. K. K. J. G. Fekete (Ed.), *Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon* (pp. 225–242). Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar.

Mikle György. (2015). A majorok helyzetének változásai Bábolna és Mezőhegyes példáján. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 4(2), 44–54.

Mohács. (n.d.). KSH Helységnévtár.

Mohos Mária. (2010). A szőlőtermesztés szerepe Pécs fejlődésében a kezdetektől a 20. század első harmadáig. In T. A. Kovács István Péter (Ed.), *Tér - Tálerum - Tanítványok* (Vol. 1, pp. 273–282). Publikon kiadó.

Nebojszki László. (2009a, February). A bellyei uradalomtól Béda-Karapancsáig. *BAJAI HONPOLGÁR*, 11–13.

Nebojszki László. (2009b, April). Fejedelmi vadászatok a bellyei uradalomban. *BAJAI HONPOLGÁR*, 7–9.

Nezdei Csilla. (2015). Lengyeltóti és településrészeinek történeti formálódása, jelene. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 4(2), 68–79.

Novák Zoltán. (2021). A külterületen élők jellemzői. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 10(1–2), 118–134.

- Önkormányzat Sátórhely. (2024). *Helytörténet*. <https://www.satorhely.hu/>
- Oroszi Viktor György, Kitka Gergely, Vasné Guld Zsuzsanna, Máté Andrea, & Slezák Zsuzsanna. (2015). Funkcionális városmorfológiai változások és tér-idő használat kapcsolata Szekszárdon. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 4(2), 80–93.
- Országos Magyar Gazdasági Egyesület. (1883). *Albrecht főherczeg Ő Fensége bellyei uradalmának leírása*. Frick Vilmos cs. kir. udvari könyvkereskedése.
- Paár Ádám. (2021, December 30). *A Habsburg, aki Magyarországot választotta: Frigyes főherceg portréja*. Mandiner.Hu. <https://mandiner.hu/hirek/2021/12/habsburg-tescheni-frigyes-foherceg-portreja>
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research and evaluation methods: integrating theory and practice / Michael Quinn Patton*. Thousand Oaks: SAGE Publications, cop. 2015.
- Péterfi Judit. (2018). A településfejlesztés és a kastélyturizmus kapcsolata a kutasi Hertelendy Kastélyszálló példáján. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 7(2), 84–99.
- Pintér János. (2023). Egy aprófaluvá vált tanyaközösség történetének főbb szakaszai a közigazgatási önállóságtól napjainkig (Örménykúti esettanulmány). *Településföldrajzi Tanulmányok*, 12(1–2), 168–184.
- Pintér János, & Bajmócy Péter. (2022). Tanyaközösségek és társaik. A 20. század folyamán kiválással önállósodott falvak típusai Magyarországon. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 11(1–2), 22–55.
- Polák Attila. (2015). Hazánk aprófalvainak kriminológiai profilja. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 3(2), 162–176.
- Rénes Marcell. (2011). Heves megye borvidékei. *COMITATUS Önkormányzati Szemle*, 21(203), 21–23.
- Rudl József. (2010). A kisvárosok szerepe a falusi térben. In Kovács István Péter & Trócsányi András (Eds.), *Tér - Talentum - Tanítványok* (Vol. 1, pp. 291–296). Publiikon kiadó.
- Szabó Szabolcs. (2011a). Eltűnő aprófalvak, eltűnő életformák, eltérő emberek? *Társadalom-És Gazdaságföldrajzi Tanulmányok* 5. *Vidéki Térségek Magyarországon*, 5, 147–174.

Szabó Szabolcs. (2011b). Vidéki térségek Magyarországon, és azok főbb társadalmi-gazdasági problémái. *Társadalom- És Gazdaságföldrajzi Tanulmányok 5. Vidéki Térségek Magyarországon*, 5, 11–72.

Timár Judit. (2020). Vidékről és vidékfejlesztésről Gadócziné Fekete Évára emlékezve. *Tér És Társadalom*, 34(4), 3–17.

Vasárus Gábor. (2016). Külterületi szuburbanizáció és szegregáció példák vidéki agglomerációk konfliktusaira. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 5(1), 84–94.

Ábrajegyzék

1. ábra: A kutatásom iránya, célterületei. Forrás: saját szerkesztés.....	18
2. ábra: Erdőfű helyzete Magyarországon belül.....	19
3. ábra: Erdőfű lokális helyzete.....	19
4. ábra: A bellyei uradalom átnézeti térképe 1880.	21
5. ábra: Belye Savoyai-kastély.	22
6. ábra: Főherceglak kastély.	22
7. ábra: Karapanca nagykastély.	22
8. ábra: Erdőfű intézőház vagy kiskastély.	23
9. ábra: A vizsgált területeim elhelyezkedése. Erdőfű (dél), Szőlőhegy (északnyugat), sziget (északkelet).....	27
10. ábra: Az intézőház vagy kiskastély alaprajza és keresztmetszete balra, jobbra a cselédsor alaprajza és keresztmetszete.....	30
11. ábra: A kastély 1935-ben Forrás: satorhely.hu	29
12. ábra: A cselédsor ma.....	29
13. ábra: Erdőfű felülnézeti térképe.	31
14. ábra: A külterületek népsűrűsége 1970-ben (Fő/km ²)	38
15. ábra: A híd tervezett nyomvonala.	44

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: Erdőfű problémái, nehézségei táblázat.	33
2. táblázat: Erdőfű jövőjével kapcsolatos elképzelések, elkészült projektek táblázata.....	35